

Hélène Cixous's *Écriture féminine*, from Illusion to Reality: A Critical Examination of the Reception of Her Theory in Selected Persian Theoretical Studies

Farshid Nowrouzi Roshnavand^{1*}
Mohammad Ghaffary²

Abstract

As feminist movements gained momentum in the second half of the twentieth century, many literary theorists set out to address the possibility and quality of feminine writing. One of them was Hélène Cixous, the French critic who introduced the theory of *écriture féminine* in her classic paper "The Laugh of the Medusa," causing a lot of controversy in Western academic circles. In Iran, too, many researchers have dealt with *écriture féminine* to analyze it from literary and socio-moral perspectives. Nonetheless, for certain reasons, including the absence of a complete Persian translation of "The Laugh of the Medusa," many studies conducted by Iranian researchers suffer from ideologically-laden or inaccurate readings of Cixous's theory. The present study launches a critical examination of one of the most frequently read Persian articles on *écriture féminine* to identify certain established stereotypes in related theoretical Persian studies. The paper, then, attempts to resolve the ambiguities about *écriture féminine* within the context of Poststructuralist Feminism and by citing Cixous's own words. Thus, the questions tackled by the present study are how *écriture féminine* has been received in theoretical Persian studies and whether these receptions have been accurate. In so doing, the study first provides a brief explanation of the main themes of Cixous's paper and, then, the selected theoretical Persian studies are critiqued. The findings demonstrate that, contrary to conventional suppositions, not only is *écriture féminine* not limited to the writings of female authors, but it does not necessarily reject any such socio-moral institutions as marriage, pregnancy, and motherhood, either.

Keywords: *Écriture féminine*, Poststructuralist Feminism, Sex, Gender, Motherhood

Extended Abstract

1. Introduction

One of Cixous's most important theories is her theory of *écriture féminine* which has been discussed and elaborated on for years. The present study seeks

*1. Assistant Professor of English Language and Literature, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

(Corresponding Author: f.nowrouzi@umz.ac.ir)

2. Assistant Professor of English Language and Literature, University of Arak, Iran. (m-ghaffary@araku.ac.ir)

to find out how the theory of *écriture féminine* has been received in theoretical research studies in Iran and how accurate and comprehensive these receptions have been. To answer these questions, first, the main components of her theory are explained based on her essay "The Laugh of the Medusa" and, then, theoretical studies on this concept are examined.

2. Theoretical Framework

The present study draws upon Cixous's theory of *écriture féminine*. Cixous finds women's body a great source of plurality and polyphony and believes that capacities exclusive to women, such as pregnancy and motherhood can make possible establishing a special form of relationship with the other, which is represented in writing in the form of fluidity and endlessness. The *écriture féminine* Cixous has in mind neither suppresses nor sets limitations. As a poststructuralist feminist, she focuses on historical binaries such as 'man/woman' and 'self/other' and tries to subvert the patriarchal social and discursive system.

3. Methodology

The present study aims to examine the reception of *écriture féminine* in Persian theoretical studies on literature. The study mainly focuses on examining Qodratollah Taheri's criticism of the theory of *écriture féminine* based on the essay "The Laugh of the Medusa."

4. Discussion and Analysis

In *écriture féminine*, the adjective 'féminine', unlike the interpretations made in most Persian theoretical studies, does not merely cover the female gender. In other words, Cixous believes that men can get involved in *écriture féminine* as long as they consciously and actively resist the naturalizing norms of society so that they liberate themselves from the network of masculine social contracts. In the article "The Laugh of the Medusa," the metaphorical aspect of *écriture féminine* has been emphasized. According to Cixous, femininity and masculinity are fluid concepts and gender alone cannot determine femininity or masculinity. Gender differences, to Cixous, are fictional and rather than such distinctions, the representation of gender in society, esp. in writing, is of importance to her. In other words, gender and how it is constructed should be examined rather than whether the writer is a woman or a man.

5. Conclusion

In the present paper, we argued that since the essay "The Laugh of the Medusa" and other major works by Cixous have not been fully translated into Persian, many Iranian researchers have had an inaccurate, fallacious or

ideological reception of Cixous's feminist theory. An example of such a reception is Taheri's article which we have examined in the present paper. We studied the common clichés and problems with Persian theoretical studies on the theory of *écriture féminine*, and also showed that this theory is neither exclusive to female writers nor opposes common social values and institutions such as marriage, pregnancy and motherhood.

Select Bibliography

- Baradaran, K. 1394 [2005]. *Neveshtar-e Zananeh: Bedaheh-Gouyi dar Meh*. Tehran: Rowzaneh.
- Barekat, B. 1396 [2017]. "Zananegi-e Neveshtar: Dibacheh-i bar Ravesh-shenasi-e Nesbat-e Zaban va Jensiyat." *Zaban-e Farsi va Gouyesh-ha-ye Irani* 2/1: 23-39.
- Cixous, H. 1976. "The Laugh of the Medusa." K. Cohen and P. Cohen (trans.). *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 1/4: 875-93.
- Cixous, H. 1976. 1398 [2019]. *Se Gam bar Nardeban-e Neveshtar*. M. Tirmahi (trans.). Tehran: Nahid.
- Ghaffari, M. 1396 [2017]. "Barresi-e Tatbiqi-e do Rouykard-e Tahlili va Oroupayi dar Falsafeh-ye Adabyat." *Naqd-e Adabi* 10/38: 20-40.
- Jones, A. R. 1981. "Writing the Body: Toward an Understanding of *l'écriture féminine*." *Feminist Studies* 7/2: 247-63.
- Paknia, M. va Mardaha, M. 1396 [2017]. *Saytareh-ye Jens*. Tehran: Ney.
- Rabine, L. W. 1988. "*Écriture féminine* as Metaphor." *Cultural Critique* 8: 19-44.
- Seraj, S. 1394 [2015]. *Gofteman-e Zananeh: Ravand-e Takvin-e Gofteman-e Zananeh dar Asar-e Nevisandehgan-e Zan-e Irani*. Tehran: Rowshangaran va Motale'at-e Zanan.
- Taheri, Q. 1388 [2009]. "Zaban va Neveshtar-e Zananeh, Vaqe'yat ya Tavahom?" *Zaban va Adab-e Parsi* 42: 87-107.

How to cite:

Nowrouzi Roshnavand, F. and Ghaffary, M. 2021. "Hélène Cixous's *Écriture féminine*, from Illusion to Reality: A Critical Examination of the Reception of Her Theory in Selected Persian Theoretical Studies." *Naqd va Nazaryeh Adabi* 12(2): 263-293.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Naqd va Nazaryeh Adabi (Literary Theory and Criticism)*

This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

نظریه «نوشتار زنانه» الین سیکسو، از توهم تا واقعیت: آسیب‌شناسی دریافت نوشتار زنانه در برخی پژوهش‌های نظری فارسی

فرشید نوروزی روشناوند^۱

محمد غفاری^۲

چکیده

با اوج‌گرفتن جنبش‌های فمینیستی در نیمه دوم سده بیستم، بسیاری از نظریه‌پردازان ادبیات به بررسی امکان و چگونگی زنانه‌نویسی پرداختند. یکی از آنان الین سیکسو، متفکر فرانسوی، است که با طرح‌کردن نظریه «نوشتار زنانه» در جستار کلاسیک «خنده مدوسا» بحث‌های فراوانی در محافل فرهنگی غربی برانگیخت. در ایران نیز پژوهش‌گران بسیاری به موضوع نوشتار زنانه پرداخته و آن را از منظر ادبی و اخلاقی-اجتماعی واکاویده‌اند. با این حال، به دلایلی، از جمله نبود ترجمه کاملی از مقاله «خنده مدوسا»، در پژوهش‌های فارسی گاه خوانش‌هایی مغالطه‌آمیز، ایدئولوژیک، و نادقیق از نظریه سیکسو عرضه شده‌است. هدف جستار حاضر بررسی نقادانه یکی از پژوهش‌های فارسی‌پرخواننده در این زمینه، آسیب‌شناسی کلیشه‌های مطرح‌شده درباره نظریه نوشتار زنانه در آن‌گونه پژوهش‌ها، و ابهام‌زدایی از این نظریه در چارچوب فمینیسم پساساختارنگر و با استناد به جستار خود سیکسو است. پرسش پژوهش حاضر این است که نظریه نوشتار زنانه در پژوهش‌های نظری فارسی چگونه دریافت شده و آن دریافت‌ها تا چه اندازه دقیق و مستند بوده‌اند؟ در پاسخ به این پرسش، ابتدا درون‌مایه‌های اصلی جستار «خنده مدوسا» به‌اختصار شرح داده می‌شوند؛ سپس پژوهش‌های نظری فارسی با توجه به درون‌مایه‌های برشمرده بررسی و نقد می‌شوند. مقاله حاضر نشان می‌دهد که برخلاف تصورات رایج در بعضی پژوهش‌های فارسی، نوشتار زنانه نه منحصر به آثار نویسندگان مؤنث است و نه اساساً نافی ارزش‌های اخلاقی و نهادهای اجتماعی مانند ازدواج، باردارشدن، و مادربودن.

واژگان کلیدی: نوشتار زنانه، فمینیسم پساساختارنگر، جنس، جنسیت، مادربودن.

* f.nowrouzi@umz.ac.ir
m-ghaffary@araku.ac.ir

۱. استادیار زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. (نویسنده مسئول)
۲. استادیار زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه اراک، ایران.

۱- مقدمه

الین سیکسو^۱ (زاده ۱۹۳۷) یکی از برجسته‌ترین و بحث‌انگیزترین متفکران فرانسه در عصر حاضر است. سیکسو، در مقام یکی از پیشگامان فمینیسم پسا ساختارنگر^۲، جایگاه والایی میان نویسندگان و نظریه‌پردازان ادبیات و علوم انسانی یافته‌است. یکی از مطرح‌ترین و جنجالی‌ترین نظریه‌های او نظریه «نوشتار زنانه»^۳ است که سال‌ها محل بحث و تأمل ناقدان و نظریه‌پردازان ادبیات بوده. طرفه آنکه از بدو معرفی شدن این نظریه در جستار کلاسیک «خنده مدوسا»^۴ (Cixous, 1976)، هم بسیاری از مخالفان فمینیسم از سیکسو انتقاد کرده‌اند و هم بسیاری از مدافعان فمینیسم. منتقدان نظریه سیکسو را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد: گروه اول ارجاع سیکسو به اندام جنسی مؤنث در حکم الگویی برای نوشتار زنانه را مردود می‌دانند و معتقدند سیکسو با این نظریه آگاهانه قصد براندازی اخلاقیات و نهادهای قوام‌بخش جامعه را دارد (نک. طاهری، ۱۳۸۸)، و گروه دوم گمان می‌کنند نوشتار مورد نظر سیکسو، با اتکا به کلیشه‌های جنسیتی جوامع مردسالار مانند باردارشدن و مادربودن، در نهایت باعث ترویج دوباره و تقویت ساختارهای قدرت حاکم می‌شود (نک. Jones, 1981 و برادران، ۱۳۹۴).

زندگی سیکسو، در مقام زنی یهودی که کودکی، نوجوانی، و بخشی از جوانی‌اش را در الجزایر، یکی از مستعمره‌های مسلمان‌نشین فرانسه، سپری کرده، با مفهوم درحاشیه‌بودن عجین بوده‌است (رشیدیان، ۱۳۹۴: ۳۹۷). بسامد زیاد مفهوم‌هایی چون دیگری^۵، اختگی^۶، ناخودآگاه، مرگ، سرکوب^۷، آزادی، و جز آن در آثار این متفکر بیانگر این است که ذهن او همواره در حال دادوستد با محیط ناساز بیرون بوده، و همین موجب علاقه‌مند شدن او به پژوهش درباره حاشیه‌نشینی و به‌حاشیه‌رانندگان جامعه شده‌است. آثار سیکسو، در مقام فعال اجتماعی حقوق زنان و ناقد فمینیست ادبیات، نمونه بارز تلاش روشن‌فکرانه برای تردید در گفتمان‌های تبعیض‌آفرین، سلطه‌جو، و دیگری‌ستیزی مانند مردسالاری، استعمارگری، و سرمایه‌داری است.

1. Hélène Cixous

2. Poststructuralist Feminism

3. écriture féminine (feminine writing)

4. The laugh of the Medusa

5. the Other

6. castration

7. repression

روایت سیکسو از فمینیسم متأثر از فضای حاکمیت‌ستیزانه^۱ ایجادشده پس از جنبش‌های ضداستعمار دهه ۱۹۶۰ در کشورهایی مانند هندوستان و آفریقای جنوبی و همچنین جنبش دانشجویی سال ۱۹۶۸ فرانسه علیه نظام سرمایه‌داری است. از همین رو سیکسو در آثارش مدام به دیگر گفتمان‌های برابری‌طلب معاصر ارجاع می‌دهد و جنبش زنان را در پیوند با نظریه پساستعمار^۲، نومارکسیسم، و کوئیرپژوهی^۳ تعریف می‌کند (نک. سیکسو، ۱۳۹۸).

شناسایی و دسته‌بندی عناصر نوشتار زنانه کار آسانی نیست، زیرا سیکسو عامدانه «خنده مدوسا» را طوری نگاشته که با مانیفست‌های معمول دنیای ادبیات، که غالباً فهرستی معین از هدف‌ها، ویژگی‌ها، و شگردهای نحله‌ای خاص عرضه می‌کنند، بسیار متفاوت است. به نظر می‌آید که اجتناب از تصریح، گریز از بازنمایی، تعیین‌ناپذیری، و مقاومت در برابر ترجمه در حقیقت بخشی از راه‌کارهای آگاهانه این متفکر برای مرکزیت‌زدایی از «قضیب»^۴ باشند، که طبعاً خوشایند بسیاری از منتقدان او نبوده‌است. منتقدانی که نظریه او را، به‌دلیل آنچه مهم‌گویی و مغلق‌نویسی و نامنتقی بودن می‌خوانند (طاهری، ۱۳۸۸: ۱۰۱)، به‌لحاظ «علمی» و آکادمیک بی‌اعتبار می‌دانند. در واقع می‌توان گفت که «خنده مدوسا» خود نوشتاری زنانه است، و فرض مؤلف آن احتمالاً این است که خواننده آن می‌باید برای فهم آن تصویرهای قالبی خود درباره متن‌های به‌اصطلاح «علمی»، آثار رئالیستی، و مانیفست‌های رایج ادبیات را کنار بگذارد، و گرنه در هزارتوی این متن گم می‌شود و شاید، مانند سایر منتقدان جنبش‌های پساستارنگری و پسامدرنیسم، آسان‌ترین راه را انکار سیکسو و ایده نوشتار زنانه بیندارد.

این قبیل خوانش‌های «ایدئولوژیک» از آرای سیکسو، به‌ویژه خوانش‌هایی که برخی پژوهندگان ایرانی به‌دست داده‌اند (به‌ویژه طاهری، ۱۳۸۸)، ما را به نوشتن جستار حاضر برانگیخت. در سال‌های اخیر، مباحث مرتبط با جنبش زنان جایگاه ویژه‌ای در جامعه دانشگاهی کشورمان پیدا کرده‌است. نظریه نوشتار زنانه نیز، که بخشی از گفتمان فمینیسم است، از این قاعده مستثنا نبود؛ به‌همین دلیل چند مقاله و کتاب به‌طور خاص به این موضوع پرداخته‌است. با این حال بیشتر آنها، خواه مؤید نظریه نوشتار زنانه باشند خواه منکر آن، دارای یک وجه مشترک‌اند: شرح یا نقد نظریه نوشتار زنانه نه بر مبنای آثار خود سیکسو و هم‌فکرانِ پساستارنگر او، بلکه با استفاده از

1. anti-establishment
2. Postcolonial Theory
3. Queer Studies
4. the phallus

منبع‌های دست‌دوم یا دست‌چندم به قلم پژوهندگان و ناقدان دیگر (برای مثال نک. طاهری، ۱۳۸۸؛ فتوحی، ۱۳۹۱؛ نیک‌منش و برجی‌خانی، ۱۳۹۲؛ رضوی و صالحی‌نیا، ۱۳۹۴؛ قاسم‌زاده و علی‌اکبری، ۱۳۹۵؛ قربانپور و اشکبوس ویشکایی، ۱۳۹۵؛ و عاملی رضایی، ۱۳۹۸). از آنجاکه جستار «خنده مدوسا»ی سیکسو، نخستین اثر او که مفهوم نوشتار زنانه را معرفی و تبیین می‌کند، هنوز کامل به فارسی ترجمه نشده‌است، آن دسته از محققان فارسی‌زبان که با زبان‌های اروپایی آشنا نیستند غالباً ناگزیر بوده‌اند که آرای او را از صافی آگاهی پژوهش‌گران دیگر ببینند، که گاه چندان عینی‌نگر و منصف نبوده‌اند. این نقیصه، به‌لحاظ پژوهشی و آکادمیک، طبعاً مانع بزرگی در راه شناخت دقیق این نظریه‌پرداز به‌شمار می‌آید. افزون‌براین به نظر می‌آید که نقد سیکسو در ایران گاهی با تعصب و گرایش‌های ایدئولوژیک درآمیخته باشد، به‌نحوی که بررسی ابعاد نظری، ارزش ادبی، و ویژگی‌های سبکی نوشتار زنانه در پژوهش‌هایی نظیر پژوهش مورد بررسی ما جای خود را به جدلهایی مغالطه‌آمیز علیه جنبش‌ها و نظریه‌های فمینیستی داده‌اند، و این بی‌گمان موجب گمراه‌شدن پژوهش‌گران دیگر می‌شود و بخشی از جامعه فارسی‌زبان را از شناخت صحیح نظریه نوشتار زنانه محروم می‌کند.

در یک دهه اخیر پژوهش درباره نوشتار زنانه در آثار نویسندگان فارسی‌زبان مدرن تا حدودی رواج یافته‌است و شماری از پژوهندگان نظریه نوشتار زنانه را در تحلیل و نقد رمان‌ها و سرگذشت‌نامه‌های فارسی به‌کار برده‌اند (از جمله، نک. فتوحی، ۱۳۹۱؛ نیک‌منش و برجی‌خانی، ۱۳۹۲؛ رضوی و صالحی‌نیا، ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴؛ سلیمی کوچی و شفییعی، ۱۳۹۳؛ قاسم‌زاده و علی‌اکبری، ۱۳۹۵؛ قربانپور و اشکبوس ویشکایی، ۱۳۹۵؛ دلبری و دیگران، ۱۳۹۶؛ و عاملی رضایی، ۱۳۹۸). با این‌همه، به دلایلی که در جستار حاضر بحث شده‌است، یکی از پیامدهای برخی از این پژوهش‌ها تأیید ضمنی، بازتولید، و تقویت کلیشه‌های جنسیتی درباره هویت، زبان، و سبک ادبی زنان و عرضه انگاره‌ای سطحی و گمراه‌کننده از نوشتار زنانه بوده‌است. برای نمونه، رمان‌های بررسی شده در بعضی از این جستارها فقط به این دلیل نمودار نوشتار زنانه در نظر گرفته شده‌اند که به قلم نویسندگان مؤنث نوشته شده‌اند یا به زندگی روزمره شخصیت‌های زن می‌پردازند (نک. فتوحی، ۱۳۹۱؛ نیک‌منش و برجی‌خانی، ۱۳۹۲؛ قاسم‌زاده و علی‌اکبری، ۱۳۹۵؛ قربانپور و اشکبوس ویشکایی، ۱۳۹۵؛ اسدی و دیگران، ۱۳۹۷؛ عاملی رضایی، ۱۳۹۸؛ کاشی‌زاده و دیگران، ۱۳۹۹). افزون‌بر آن بسیاری از این پژوهش‌ها، هرچند موضوع و مسأله جالب توجهی دارند و بعضاً نکته‌های مفیدی نیز بیان کرده‌اند، همان‌طور که پیشتر ذکر

شد، با اتکا به منبع‌های دست‌چندم صورت گرفته‌اند. بدیهی است که ارزیابی کیفیت و میزان کارآمدی پژوهش‌های مذکور از حوصله جستار حاضر بیرون است و اصولاً باید موضوع پایان‌نامه یا رساله‌ای جامع و مفصل در زمینه واکاوی دریافت نظریه‌های غربی ادبیات در زبان فارسی (در این مورد، نقد فمینیستی) و بررسی کلیشه‌های شکل گرفته درباره آنها در جامعه پژوهش‌گران ادبیات فارسی باشد.

براین‌اساس پرسش پژوهش حاضر این است که نظریه نوشتار زنانه در پژوهش‌های نظری فارسی چگونه دریافت شده و آن دریافت‌ها تا چه اندازه دقیق و مستند بوده‌اند. در پاسخ به این پرسش، جستار حاضر ابتدا درون‌مایه‌های اصلی نظریه نوشتار زنانه سیکسو را براساس جستار «خنده مدوسا»ی او به‌اختصار شرح می‌دهد و، سپس، به بررسی نقادانه پژوهش‌های نظری فارسی منتشرشده درباره این نظریه می‌پردازد. پژوهش‌های فارسی منتشرشده در این زمینه پرشمار و مفصل نیستند؛ به‌همین دلیل در بخش بحث و بررسی، بر یکی از آنها تمرکز می‌کنیم که صیغه انتقادی بیشتری دارد (یعنی طاهری، ۱۳۸۸) و، با عرضه تحلیلی دقیق از آرای سیکسو در جستار «خنده مدوسا»، که بیانیه او در مقام متفکر فمینیستِ پسااخترانگر است، به انتقادهای واردشده به نظریه سیکسو پاسخی مستدل و مستند می‌دهیم. جستار موردنظر (طاهری، ۱۳۸۸) از این جهت انتخاب شده که اولاً جنبه نظری و انتقادی دارد و نه کاربردی، ثانیاً یکی از قدیمی‌ترین، پرمخاطب‌ترین، و پرکاربردترین نوشته‌های فارسی در این حوزه بوده‌است^(۱). درواقع، تا جایی که جست‌وجوی نویسندگان حاضر نشان می‌دهد، مقاله طاهری، در کنار کتاب کامران برادران (۱۳۹۴) و جستار بهزاد برکت (۱۳۹۶)، یگانه منبع نظری منتشرشده درباره نظریه نوشتار زنانه در زبان فارسی به شمار می‌رود. البته، فصل «سبک زنانه» در کتاب سبک‌شناسی: نظریه‌ها، رویکردها، و روش‌ها تألیف محمود فتوحی (۱۳۹۱) را نیز می‌توان یکی دیگر از آثار نظری فارسی درباره زنانه‌نویسی در شمار آورد، اما فصل مذکور نه اشاره‌ای به سیکسو و نظریه او کرده و نه رویکرد و روش مشخصی در توصیف نوشتار زنانه اتخاذ کرده‌است. بحث فتوحی (۱۳۹۱) درواقع بازگویی مطالبی است که زبان‌شناسان درباره زبان زنان مطرح کرده‌اند. نکته‌ای که در این نوع پژوهش‌ها مغفول مانده یا مفروض تلقی شده مسأله تمایز کارکردی (و نه لزوماً ذاتی) زبان روزمره با زبان آفرینش متون ادبی است. آنچه زبان‌شناسان ویژگی‌های زبان زنان انگاشته‌اند با استناد به کاربرد زبان در موقعیت‌های روزمره (ناادبی)

شناسایی و دسته‌بندی شده‌است، اما از قرار معلوم فرض پژوهندگانی چون فتوحی آن است که همان ویژگی‌ها بی هیچ تفاوتی در زبان آثار ادبی زنانه نیز وجود دارند. در بخش‌های بعدی جستار حاضر، به این موضوع باز خواهیم گشت.

بنا بر اطلاعات مندرج در وب‌گاه کتابخانه ملی ایران، در زبان فارسی یگانه کتاب نظری که به بحث نوشتار زنانه اختصاص یافته *نوشتار زنانه: بداهه‌گویی در مه تألیف کامران برادران* است. برادران، هرچند اصل نوشتار زنانه را به دلیل «مقاومت راهبردی در برابر تعریف‌پذیری» می‌ستاید (۱۳۹۴: ۲۸) و آن را پژواک صدای عناصر دگرسان و حاشیه‌نشین می‌داند، به شدت به سیکسو می‌تازد و او را تلویحاً «احمق» می‌نامد (همان: ۲۹). به زعم برادران، تلاش سیکسو در «تبیین زنانگی به مثابه عنصری خودمحور و خودانگیز» چیزی جز خیال‌پردازی نیست و درنهایت، جز تحکیم ساختار قدرت نتیجه‌ای در پی نخواهد داشت (همان: ۷۴)، زیرا «آن دسته از رویکردهای فمینیستی که بر طبل هویت زنانه می‌کوبند و از تثبیت زنانگی در جامعه حرف می‌زنند [...] اعتبارشان را از ساختار [ساحت] نمادین^۱ [در نظریه ژاک لکان] می‌گیرند» (همان: ۷۳).

ناگفته نماند که کتاب دیگری به نام *گفتمان زنانه: روند تکوین گفتمان زنانه در آثار نویسندگان زن ایرانی* تألیف سیدعلی سراج (۱۳۹۴) در این حوزه به زبان فارسی در دست است، که البته با رویکردی زبان‌شناسانه و نه پس‌اساختارنگرانه، به بررسی ویژگی‌های «زنانه» زبان رمان‌هایی چون *سوشون* اثر سیمین دانشور، *خانه ادیسی* ها اثر غزاله علیزاده، *پرنده من* اثر فریبا وفی، و *عادت می‌کنیم* اثر زویا پیرزاد پرداخته. نکته مهم این‌که در کتاب مذکور حتی اشاره‌ای به نام سیکسو و نوشتار زنانه مد نظر او نشده و مؤلف فقط آثاری را تحلیل کرده که هم نویسندگان و هم شخصیت‌های اصلی آنها زن بوده‌اند. بنابراین به دو دلیل پژوهش سراج در جستار حاضر بررسی نخواهد شد: نخست، همان‌گونه که از نام کتاب او («گفتمان زنانه») پیداست، آن پژوهش در زمره پژوهش‌های فمینیستی پس‌اساختارنگر (به‌ویژه با رویکرد سیکسویی) جای نمی‌گیرد؛ و دوم، پژوهش سراج از نوع کاربردی است نه نظری، و بخش نظری ابتدای کتاب نیز بر معرفی نظریه‌های زبان‌شناسی و سبک‌شناسی گفتمان زنانه تمرکز کرده. می‌توان گفت که معتبرترین و دقیق‌ترین پژوهشی که تا کنون به فارسی درباره نظریه نوشتار زنانه منتشر شده، جستار برکت (۱۳۹۶) به نام «زنانگی نوشتار: دیباچه‌ای بر روش‌شناسی

1. the Symbolic order

نسبت زبان و جنسیت» است. برکت با اتکا به تفاوت «جنس»^۱ و «جنسیت»^۲ در گفتمان فمینیسم پسااخترانگر از جمله در آرای سیکسو، تحلیلی گفتمانی از مختصات زبان و نوشتار به دست می‌دهد و به این نتیجه می‌رسد که زبان پدیده‌ای سیال است و در روند گفتگو شکل می‌گیرد. برکت زبان را پدیده‌ای ناخنثی می‌داند و معتقد است که «زبان در ژرف‌ساخت و روساخت نمایش اقتدار مردانه است، هر چند می‌توان این اقتدار را به چالش کشید» (۱۳۹۶: ۲۸). وی از قطعیت‌ناپذیری مفهوم نوشتار زنانه در نظریه سیکسو دفاع می‌کند، زیرا باور دارد که مصداق‌های زنانه و مردانه در زبان و نوشتار مدام در حال تغییر و جابه‌جایی‌اند (همان: ۲۷). نگارندگان مقاله حاضر در آسیب‌شناسی دریافت نظریه نوشتار زنانه در پژوهش‌های فارسی نگرشی مشابه با نگرش برکت اختیار کرده‌اند. البته، مسأله جستار برکت آسیب‌شناسی و نقد پژوهش‌های فارسی موجود نیست، در عوض، او بیشتر به هم‌سنجی نوشتار زنانه با یافته‌های علم زبان‌شناسی پرداخته‌است، اما بر نظریه سیکسو تمرکز می‌کنیم و ایده او را با تفصیل بیشتری شرح می‌دهیم.

به این ترتیب، هدف این پژوهش کیفی به دست‌دادن گزارشی دقیق از نظریه نوشتار زنانه با اتکا به آثار خود سیکسو و تبیین کژفهمی‌های صورت‌گرفته از آرای او در پژوهش‌های فارسی مورد بحث است. اهمیت پژوهش حاضر آن است که با نگرشی سنجش‌گرانه و آسیب‌شناسانه یکی از کلیشه‌های نظریه و نقد ادبیات در ایران را واکاوی می‌کند و نشان می‌دهد که یکی از مهمترین مفهوم‌های نظریه فمینیستی ادبیات، یعنی نوشتار زنانه، چه سرنوشتی در پژوهش‌های فارسی‌زبان مورد اشاره پیدا کرده و گروهی از پژوهشگران ایرانی چقدر درباره آن دچار کژفهمی شده‌اند. جستار حاضر می‌تواند نقطه آغازی باشد برای شناخت درست و مستند نظریه سیکسو و تبیین دقیق آن برای پژوهشگران فارسی‌زبان، به‌ویژه کسانی که قادر نیستند از متن اصلی آثار نظریه‌پردازان غربی ادبیات استفاده کنند. افزون‌براین، این نوشته نمونه‌ای خواهد بود از مواجهه نقادانه و گفتگوی آکادمیک با نوشته‌های پژوهشی دیگر در حوزه نظریه ادبیات، به‌خصوص نوشته‌های پرخواننده و پرکاربردی که شاید اکنون در نظر بسیاری فارسی‌زبانان در این حیطه تا اندازه‌ای جنبه «کلاسیک» یافته باشند.

1. sex
2. gender

۲- الن سیکسو و جستار «خنده مدوسا»

بی‌گمان، سیکسو، دوشادوش لوس ایریگاره^۱ و جولیا کریستوا^۲، مطرح‌ترین نظریه‌پرداز فمینیسم پسا ساختارنگر شناخته می‌شود. این جنبش ساخت‌گشایانه^۳، که به‌علت خاستگاه جغرافیایی و فرهنگی‌اش، مدت‌ها به «فمینیسم فرانسوی»^۴ نیز شهره بود، با استفاده از روش تفکر و نظام مفهومی اندیشمندانی چون ژاک دریدا^۵ و ژاک لکان، اصول بنیادی فمینیسم را بازتعریف کرد و برداشتی جدید از ارتباط زنانگی و نوشتار عرضه کرد. جستار «خنده مدوسا» نوشته سیکسو (Cixous, 1976) را شاید بتوان مهمترین اثر در این حوزه دانست، که چهل‌وشش سال پس از انتشارش همچنان محل بحث و بررسی ناقدان است. گفتمان پسا ساختارنگری ذات‌باوری^۶ و نظام سلسله‌مراتبی^۷ تقابل‌های دوجزئی^۸ را به‌هیچ‌روی برنمی‌تابد و آن را مغالطه‌ای در خدمت قدرت می‌داند (تانگ، ۱۳۹۸: ۳۵۵). سیکسو نیز، در مقام فمینیستی پسا ساختارنگر، در وهله اول توجه خود را به تقابل‌های دوجزئی تاریخی «مرد / زن» و «خود / دیگری» معطوف می‌کند و در پی آن است که، به شیوه متفکران ساخت‌گشا، نهاد توجیه‌گر و تبعیض‌آمیز نظام گفتمانی و اجتماعی مردسالار را براندازد (همان: ۳۵۵-۳۵۹).

سیکسو، در «خنده مدوسا»، از زنان می‌خواهد که بدون ترس، شرم، یا احساس گناه، «بدن» خود را «بنویسند» و با الهام گرفتن از جسمیت و سکسوالیته خود، که به‌زعم او قرن‌ها سرکوب شده‌است، روایت‌گری کنند. به بیان دیگر، سیکسو بدن زنان را منبع تکثر و چندصدایی می‌داند و معتقد است که موهبت‌هایی چون بارداری و مادرانگی می‌توانند نوعی ارتباط خاص با «دیگری» را تحقق بخشند که در نوشتار مابازای آن سیالیت و بی‌کرانگی است (Cixous: 1976: 880). از دید سیکسو، مردان قلم‌به‌دست در نظام معنایی قضیب‌محور^۹ «همواره با جوهر سیاه می‌نویسند و اندیشه‌های خود را به‌دقت در قالبی جای می‌دهند که ساختاری با مرزهای معین و به‌شدت

1. Luce Irigaray
2. Julia Kristeva
3. Deconstructive
4. French Feminism
5. Jacques Derrida
6. essentialism
7. hierarchical
8. binary oppositions
9. phallogocentric

تحمیل شده دارد» (تانگ، ۱۳۹۸: ۳۵۸)، حال آنکه نوشتار زنانه مدنظر سیکسو نه سرکوبگر است و نه محدودیتی اعمال می‌کند: همان‌گونه که ناخودآگاه، در حکم سرچشمه امیال ما، محصور و محدود نیست، نوشتار زنانه نیز دائماً در حال صیرورت^۱ است و نمی‌توان آن را در چارچوب مشخصی گنجانند.

بنابراین طبق نظریه سیکسو، نوشتار زنانه، به‌دلیل نامتناهی بودن و تعیین‌ناپذیری، مفهومی ایده‌آل و همواره در روند محقق «شدن» است. رامان سلدن و پیترو ویدوسون، خصیصه اصلی آرای سیکسو را «نفی نظریه» می‌دانند (۱۳۹۷: ۳۱۹)، زیرا جستار او، هرچند از آن به «جستار» یا «مقاله» تعبیر می‌کنیم، ساختار و سبکی متفاوت با ساختار و سبک مانیفست‌های معمول ادبیات دارد و نمی‌توان آن را به قالب‌های متعارف نسبت داد. باین‌حال، به نظر پژوهندگان حاضر، با خوانش دقیق، می‌توان درون‌مایه‌های اساسی زیر را در «خنده مدوسا» بازشناخت: ۱- بازتعریف مفهوم جنسیت؛ ۲- تأکید بر نقش ضمیر ناخودآگاه در نوشتار و شباهت آن با مفهوم زنانگی؛ ۳- برجسته‌سازی نقش دیگری و پیوند دادن زنان و دیگر گروه‌های به‌حاشیه‌رانده‌شده؛ و ۴- بازتعریف مفهوم‌های به‌ظاهر بیولوژیکی چون بارداری و مادرانگی. در ادامه مقاله حاضر، در خلال آسیب‌شناسی دریافت نوشتار زنانه در پژوهش‌های فارسی‌مورد اشاره، این درون‌مایه‌های اصلی نوشتار سیکسو را به‌تفصیل شرح خواهیم داد.

۳- نوشتار زنانه: «توهمی غیراخلاقی و غیرعلمی»

یکی از تندترین نقدها درباره نظریه نوشتار زنانه در زبان فارسی، بی‌گمان، نقد قدرت‌اله طاهری با عنوان «زبان و نوشتار زنانه؛ واقعیت یا توهم؟» (۱۳۸۸) است. طاهری نوشتار زنانه را با فمینیسم افراطی گره می‌زند و آن را تلاشی مخرب برای رسیدن به قدرت می‌داند. به‌طور کلی، انتقادهای مطرح‌شده در مقاله او را می‌توان ذیل دو عنوان اصلی قرار داد: ۱- نادرست بودن تأکید فمینیسم رادیکال و، به‌تبع آن، نظریه نوشتار زنانه بر جداسازی زنان و مردان؛ ۲- غیرعلمی، غیرواقعی، و مبهم بودن نوشتار زنانه. در بخش‌های بعدی جستار حاضر، پس از بررسی انتقادهای طاهری به نظریه نوشتار زنانه، برآنیم تا با اتکا به متن اصلی مقاله «خنده مدوسا» و پرهیز از

1. becoming

جانب‌داری‌های فروکاهنده^۱ و دوگانه‌انگارانه^۲ شرحی دست‌اول و بی‌واسطه و، تا جای ممکن، عینی‌نگرانه از این نظریه به‌دست بدهیم.

۳-۱- نوشتار زنانه، اخلاق، و نهادهای اجتماعی

طاهری ابتدا تأکید می‌کند که جنبش فمینیسم «در قضاوت کلی در دفاع از [حقوق و] جایگاه انسانی زنان [...] محق به نظر می‌رسید»، اما موج‌های دوم و سوم فمینیسم این جنبش را از اهداف مشروع خود منحرف کرد (۱۳۸۸: ۸۸). به عقیده طاهری، «انکار قواعد و اصول فرهنگ بشری» به‌علت مردسالارانه بودن، «درگیری مستقیم با نهادهای سیاسی و فرهنگی و به‌چالش کشیدن آنها و نیز افشای هرچه بیشتر و بی‌پرده «جنسیت زنانه» از ویژگی‌های مخرب جنبش‌های طرف‌داری از حقوق زنان پس از جنگ جهانی دوم بوده‌اند (همان: ۸۸). آنچه به‌زعم طاهری وضع را بغرنج‌تر کرده ظهور گفتمان پسامدرنیسم در فضای فرهنگی، اجتماعی، و هنری جوامع غربی است، زیرا رادیکال بودن پسامدرنیسم زنان را به سمت انکار «نهادهای اجتماعی از جمله خانواده و ازدواج» و «کسب استقلال در همه زمینه‌ها، حتی میل جنسی» سوق می‌دهد (همان: ۸۸-۸۹). در همین راستا، طاهری در چکیده مقاله خود از عبارت «زنان و نوشتار مستقل زنانه» استفاده می‌کند (همان: ۸۷)، و آن را وسیله‌ای در خدمت «شکل‌گیری و تداوم جامعه‌ای تک‌جنسیتی» می‌داند (همان: ۹۱).

همچنین در جای‌جای مقاله طاهری، نظریه‌های متفکران پساساختارنگر و پسامدرنیست مانند دریدا و لکان با لحنی گزنده و طعنه‌آمیز نقد و رد شده‌اند، زیرا به گفته طاهری آرای «ساخت‌شکنانه» ای از این‌دست با «به‌چالش کشیدن فرهنگ انسانی از جمله ازدواج و نهاد خانواده» و «ترویج همجنس‌گرایی زنانه» زمینه را برای به‌وجود آمدن «فرهنگ و نوشتاری کاملاً زنانه هموار می‌کنند» (همان: ۹۹). طاهری، بدون اقامه هیچ دلیل و برهانی، سیکسو و «فمینیست‌های [= فمینیست‌های] رادیکال و پسامدرن [= پساساختارنگر]» را متهم می‌کند که در پی «استقلال تمام‌عیار زنان حتی در روابط جنسی» اند و، از همین‌رو، فرآیند تولیدمثل را، که یکی از بنیان‌های حیات زیستی و اجتماعی نوع بشر است، مختل خواهند کرد (همان: ۹۹ و ۱۰۴). البته، طاهری یگانه منتقد ایرانی نیست که زنانه‌نویسی را مترادف با ضدیت با قراردادهای

1. reductive
2. binaristic

فرهنگی-اجتماعی می‌داند؛ سراج نیز معتقد است که یکی از ویژگی‌های گفتمان زنانه که در آثار داستانی نویسندگان زن مشهود است موضع‌گیری انتقادی آنان علیه توقع‌های اجتماعی و فرهنگی مانند «کار در خانه، پخت‌وپز، تربیت فرزندان»، و جز آن است (۱۳۹۴: ۱۸).

۳-۲- نوشتار زنانه، شفافیت، و مطابقت با گفتمان علم

طاهری معتقد است که برای راستی‌آزمایی هر نظریه‌ای باید همواره دو اصل تعیین‌کننده را در نظر گرفت: «مطابقت آن با امور واقع» و «برخوردار بودن از دقت و استدلال علمی» (۱۳۸۸: ۹۴). او بر مبنای این دو قاعده کلی و با ارجاع چندباره به یکی از برگردان‌های فارسی کتاب شیادی‌های روشنفکران: سوءاستفاده فیلسوفان پسامدرن از علم^۱ نوشته آلن سوکال^۲ و ژان بریکمون^۳ آرای متفکران پسامدرن را «مهملائی» می‌داند که «حتی خود صاحب‌نظران آن، فهم درستی از آنها ندارند» (همان: ۹۴). محض نمونه، طاهری، نظریه لکان درباره ارتباط زبان آموزی کودکان با وجود یا عدم قضیب را نامعقول و فاقد پشتوانه نظری محکم می‌پندارد. او، به همین ترتیب، آرای ایریگاره، یکی دیگر از اندیشمندان فمینیست پساساختارنگر فرانسوی، درباره تداخل علم و ساختارهای جنیستی قدرت را فاقد استدلال قوی می‌انگارد و با طرح کردن این پرسش که «مثلاً عامل جنسیت چه تأثیری در نظریه‌هایی مانند جاذبه زمین نیوتن و نسبیت انشتین [= آینشتاین^۴ دارد؟]»، بر عینیت و بی‌طرفی علم و گفتمان آن تأکید می‌ورزد (همان: ۹۵-۹۶). طاهری این به اصطلاح نقیصه غیرعلمی بودن و غیرمنطقی بودن را به نظریه نوشتار زنانه نیز اطلاق می‌کند و مدعی است که «شواهد تجربی گذشته و حال تحولات زبانی نمی‌تواند مؤید آن باشد» (همان: ۱۰۱). او، علاوه بر این، «پیچیده‌گویی» و «مغلق‌گویی» و «بهره‌گیری از استعارات و تمثیلات و تعبیرات خودساخته» را یکی دیگر از ضعف‌های نظریه‌پردازان نوشتار زنانه می‌داند که باعث خدشه‌دار شدن شفافیت علمی آن شده است (همان‌جا). منتقدان دیگری نیز ارتباط متفکران پساساختارنگر و نظریه نوشتار زنانه را مسأله‌ساز تلقی می‌کنند؛ برای مثال، لزی رین معتقد است که وام‌گیری نظریه نوشتار زنانه، در حکم نظریه‌ای فمینیستی، از گفتمان‌های

1. *Intellectual Impostures: Postmodern Philosophers' Abuse of Science*

2. Alan Sokal

3. Jean Bricmont

4. Albert Einstein

«مردمحوری» مانند ساخت‌گشایی^۱ دریدا و روان‌کاوی لکان عملی مرتجعانه و متناقض است (Rabine, 1988: 20).

طاهری، سپس، با اشاره به رابطه ذهن و جنس^۲ افراد به طرح این موضوع می‌پردازد که ذهن بشر اساساً سرشتی فراجنسی دارد و در نتیجه نمی‌توان درباره محصول‌های آن نظیر زبان، نوشتار، و جز آن وصف‌هایی چون «مردانه» و «زنانه» به کار بُرد. بسیاری دیگر از منتقدان سیکسو نیز نظریه نوشتار زنانه را از نظر ساختار مبهم و، به همین دلیل، مردود تلقی کرده‌اند؛ برای نمونه، به‌زعم آن رازالیند جونز، یکی از ایرادهای نظریه نوشتار زنانه نامنسجم بودن مبانی فکری آن است و تأکید بیش از حد سیکسو بر خصوصیت‌های جسمانی زنان او را به‌سمت نگرشی ساده‌انگارانه، فروکاهنده، و آرمانی از بدن زنان و نوشتار زنانه سوق داده (Jones, 1981: 258-260).

۴- بررسی نقادانه جستار طاهری و پاسخ به انتقادهای او

طاهری بحث خود را با این نکته آغاز می‌کند: «عمده نظریه‌هایی که در حوزه علوم انسانی به‌ویژه در دو-سه قرن اخیر مطرح شده‌اند در بسترهای ایدئولوژیک شکل گرفته‌اند و تا زمانی که منتقد فاصله روانی [...] از آنها نگرفته باشد، نمی‌تواند نقاط قوت و ضعفشان را دریابد» (۱۳۸۸: ۹۰)؛ اما جالب اینجاست که طاهری خود به این اصل عمل نکرده و برخورد ایدئولوژیک و متعصبانه بدون حفظ «فاصله روانی» با موضوع نقد ایرادی است که دقیقاً به مقاله خود او وارد می‌آید. گذشته از این، گزاره‌های مبهم یا نادقیق در نوشته طاهری کم نیستند؛ برای نمونه، او می‌نویسد: «استعداد زبانی و نشانه‌های آن محصول ذهن آدمی است» (همان: ۹۰)، ولی هیچگاه توضیح نمی‌دهد که چطور، به چه معنا، یا براساس کدام چارچوب نظری.

به گمان طاهری، تعریف فردینان دو سوسور^۳ از زبان «می‌تواند استدلالی محکم علیه استدلال‌های فمینیست‌های پسامدرن [= پس‌ساختارنگر] و رادیکال باشد» (همان: ۹۱). اما آیا تعریف سوسور استدلالی محکم است یا فرضیه‌ای دیگر در میان فرضیه‌های عرضه‌شده

1. Deconstruction

2 . sex

3. Ferdinand de Saussure

درباره ماهیت زبان؟ چرا نظریه سوسور ساختارنگر^۱ متقن و مستدل است، اما نظریه‌های متفکرانِ پساساختارنگر^۲ سست و بی‌منطق؟ آیا سخن طاهری بدین معناست که این نظریه‌ها با یکدیگر تفاوت ماهوی دارند؟ شرح طاهری از همان نظریه سوسور هم نه فقط ساده‌اندیشانه است، بلکه دقیق نیست. برای اثبات این سخن ذکر این نکته کفایت می‌کند که او دو مفهوم متفاوت «تصادفی بودن^۲ نشانه» زبانی و «قراردادی بودن^۳ نشانه» را با هم خلط کرده و صفت «قراردادی» را نه در برابر واژه انگلیسی «conventional» بلکه در برابر واژه «arbitrary» (به معنای «تصادفی») به کار برده است (همان: ۹۲). در ضمن برخلاف ادعای طاهری که «سوسور درباره نوع و کیفیت «قراردادی» [...] بودن نشانه‌های زبانی به‌صراحت سخن نگفته» (همان: ۹۲)، در چند موضع از کتاب سوسور صریحاً به این مبحث پرداخته شده است (vide. de Saussure, 1964: 9-10, 69, 71). بنابر ادعای طاهری، «نشانه زبانی در تعاملات روزمره بنا به نیاز اهل آن ساخته می‌شود و چون اهل زبان را فقط مردان تشکیل نمی‌دهند و هر دو جنس سهمی بیش‌و کم مساوی در تعاملات و ارتباطات عمومی و خصوصی دارند، ناخواسته و ناآگاهانه در حال اختیار نشانه‌های زبان و رشد [آدن] و غنی کردن آنها هستند» (۱۳۸۸: ۹۳). طاهری اینجا گویا سخنان خود در مقدمه مقاله درباره تاریخچه فمینیسم را فراموش کرده و به این نکته توجه نکرده که از سده هجدهم تا امروز تمام بحث فمینیست‌ها، خواه معتدل خواه تندرو، همین نابرابری سهم زنان و مردان در تعامل‌های اجتماعی است، که طبعاً در کاربرد زبان در زندگی روزمره نیز تجلی می‌یابد. چگونه ممکن است به همین سادگی اظهار کنیم که زنان و مردان سهم برابری در تعامل‌های اجتماعی و ارتباط‌های عمومی و خصوصی دارند و سپس، بر مبنای چنین مدعایی نظریه نوشتار زنانه را کاملاً و آشکارا مردود اعلام کنیم؟

بارزترین کژخوانی طاهری این است که «زبان ادبیات» یا زبان آفرینش ادبی را با «زبان روزمره» خلط کرده، زیرا نتیجه اصلی مقاله او این است که براساس یافته‌های علم زبان‌شناسی، «با قصد و نیت مشخص، نه می‌توان زبانی را خلق کرد و نه می‌توان آن را تغییر داد» و بنابراین، نظریه نوشتار زنانه از بُن «غیرعقلایی» و «باطل و ناممکن است» (همان: ۹۱). البته، منظور سیکسو و سایر فمینیست‌های پساساختارنگر این نیست که در زبان

1. Structuralist
2. arbitrariness
3. conventionality

روزمره انقلاب کنیم، بلکه تأکید ایشان در وهله نخست انقلاب در زبان آفرینش آثار ادبی است. در زبان روزمره، شاید انقلاب عملاً ممکن و کارساز نباشد، اما نوشتن شعر و داستان و نمایشنامه اتفاقاً همواره مبتنی بر کاربردهای بدیع، خلاقانه، و هنجارگریزانه^۱ از زبان بوده است، به نحوی که زبان ادبیات از حیث کارکرد نقطه مقابل زبان عادی یا معیار انگاشته می شود و بنا نیست به واقعیتی بیرونی و ملموس فراسوی خود در جهان معاصر اشاره کند (برای نمونه، vide. Leech, 1991: 42-52). این از بدیهی ترین اصول بلاغت، فلسفه ادبیات، نقد ادبیات، سبک شناسی، و همان علم زبان شناسی است که طاهری مدام به آن استناد کرده. اگر پژوهشگران و منتقدان آثار خود سیکسو، کریستوا، و ایریگاره را (ترجیحاً به زبان اصلی) مطالعه کنند، مشاهده خواهند کرد که نمونه هایی که این متفکران آورده اند غالباً از آثار ادبی آوان گارد^۲ند و مخصوصاً «شعر» را بستر مناسبی برای تحقق نوشتار زنانه بر شمرده اند (vide. Cixous, 1976: 879). طاهری در پایان جستار خود، بدون اینکه به کژفهمی خود واقف شده باشد، همان سخن فمینیست های پسا ساختارنگر را در قالب پرسشی بلاغی بازگو و تأیید می کند: «آیا مقبول نیست که به جای زبان زنانه از «سبک نوشتاری زنانه»، آن هم تنها در نوشتارهای ادبی استفاده کنیم؟» (۱۳۸۸: ۱۰۲). سپس، در همان بخش، بحثی را مطرح می کند که با ادعای پیشین او تا حدی تناقض دارد، زیرا با استناد به پژوهش های زبان-جامعه شناسان^۳ به تمایز زبان زنان و مردان اذعان می کند (همان: ۱۰۲-۱۰۳). اگر طاهری از آغاز به این نکته ساده واقف شده بود، احتمالاً چندین صفحه درباره ماهیت زبان (طبیعی یا روزمره) از دیدگاه زبان شناسی نمی نوشت و حتی کلاً پرسش و فرضیه پژوهش او هیچگاه شکل نمی گرفتند.

طاهری، خاستگاه فلسفی نظریه نوشتار زنانه (فلسفه اروپایی^۴ در نیمه دوم سده بیستم و اوایل سده بیست و یکم) و زمینه اجتماعی-سیاسی آن (جنبش های اجتماعی-سیاسی اواسط سده بیستم به بعد) را نادیده گرفته و به مفهوم های ایدئولوژی، قدرت، گفتمان، و کردارهای گفتمانی^۵ و نقش آنها، چه در زندگی روزمره و چه در آفرینش هنری و نظریه پردازی فلسفی، اصلاً توجه نکرده است. با معیارهای علم زبان شناسی-آن هم صرفاً زبان شناسی

1. deviative
2. avant-garde
3. sociolinguists
4. Continental philosophy
5. discursive practices

ساختارنگر و نه زبان‌شناسی نقش‌نگر^۱ یا شناختی^۲ - نمی‌توان تفکر پساساختارنگرانه را به‌آسانی نقد و انکار کرد. بدیهی است که امثال سیکسو و دریدا هرگز ادعای اقامه استدلال‌های زبان‌شناختی نکرده‌اند و این متفکران را اصولاً در زمره زبان‌شناسان قرار نمی‌دهند. از آن گذشته، از لحاظ نظری، اثبات تجربه‌باورانه^۳ نقش «قانون پدر»^۴ در ورود کودک به ساحت نمادین در نظریه لکان همان‌قدر ناممکن است که اثبات ناجنسی‌بودن یادگیری زبان، که طاهری آن را ممکن پنداشته (همان: ۹۴). هر دو اینها «فرضیه» اند و ممکن است با ظهور و استقرار فرضیه‌های جدید در دهه‌های بعدی از اعتبار و مرکزیت ساقط شوند، همان‌گونه که در دنیای علم نیز، که طاهری اصول و قوانین آن را ثابت و ابدی می‌انگارد، در طول تاریخ بارها پیش آمده‌است که نظریه‌ای (مانند «فیزیک مکانیک» آیزاک نیوتن^۵) جای خود را به نظریه‌ای دیگر (مانند «نظریه نسبیت» آلبرت آینشتاین یا «نظریه کوانتوم» ماکس پلانک^۶) بدهد.

رویکرد فروکاهنده طاهری، دچار علم‌زدگی^۷ مفرط است. او، برای مثال، نظریه لکان را فاقد استدلال علمی برمی‌شمارد. به نظر می‌رسد که از دید طاهری، معرفت فقط به چیزی اطلاق بشود که در دنیای واقعیت عینی بیرونی^۸ مشاهده‌پذیر و تجربه‌پذیر باشد. او به این نکته واقف نیست که منطق فلسفه اروپایی با منطق علمی اثبات‌باورانه^۹ و تجربه‌باورانه فرق فارق دارد - نکته‌ای که متفکران اروپایی خود به آن اذعان دارند - (نک. کریچلی، ۱۳۹۸ و غفاری، ۱۳۹۶). تلقی طاهری از «رنالیسم» بسیار ابتدایی و خام است، زیرا صدق واقعیت را فقط در چارچوب نظریه کلاسیک و تقریباً منسوخ «مطابقت» محتوای گزاره با واقعیت بیرونی عینی^۹ می‌فهمد. در مجموع می‌توان گفت که او نظریه ادبیات یا فلسفه را با علم خلط کرده‌است، زیرا می‌نویسد: «در دنیای علم، با حاکمیت بلامنازع «عقل» روبه‌رو هستیم و از دانشمند این عرصه همواره دلیل و برهان طلب می‌شود و در صورتی که نتواند با استدلال

1. functionalist
2. cognitive
3. empiricist
4. the Law of the Father
5. Isaac Newton
6. Max Planck
7. scientism
8. positivistic
9. correspondence theory of truth

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

قوی درستی و مطابقت نظریه خود را با واقعیت‌های ملموس ثابت کند، سخن او مقبول واقع نمی‌شود» و، به‌زعم او، این مستدل نبودن و مطابق نبودن با واقعیت بیرونی مشکلی است که نظریه نوشتار زنانه، مانند سایر نظریه‌های پساساختارنگرانه و پسامدرنیستی، به آن دچار است (۱۳۸۸: ۹۷). طاهری تصریح نمی‌کند که این مدعا بر کدام نظریه در فلسفه علم استوار است. تناقض مدعاهای «اثبات‌نشده» او آنجاست که از «اثبات‌شدن» نظریه مارتین هایدگر^۱ درباره سرشت زبان سخن می‌گوید (همان: ۹۸). طاهری توضیح نمی‌دهد که چطور «نظریه» هایدگر درباره زبان به‌منزله خانه هستی اثبات‌پذیر است اما نظریه لکان درباره ساحت نمادین، نه. او لکان و دریدا را «مبانی ناستواری» برای سخن‌گفتن درباره زبان می‌انگارد، اما بدون اینکه به آثار خود ایشان ارجاع بدهد و آراشان را دقیق و منصفانه تحلیل و بررسی کند. طاهری در پس این نظریه‌ها به دنبال «واقعیت و حقیقت علمی» است، و از آنجا که آن نظریه‌ها، به گمان او، چنین محتوایی ندارند، پس «فاقد پشتوانه نظری قوی»، ناسازگار با «شواهد تجربی گذشته و حال»، نامفهوم، مغلق، فریبنده، «مهمل»، و بی‌ارزش‌اند، صرفاً ممکن است خوانندگان ناشی را مرعوب کنند، و هیچ کمکی به پیش‌رفت علم نمی‌کنند (همان: ۹۴ و ۱۰۱). به این ترتیب، با معیار طاهری، قاعدتاً حدود نود درصد تاریخ فلسفه غرب و شرق را، از فیلسوفان پیشاسقراطی تا دوره معاصر، باید دور ریخت زیرا، از دیدگاه او، هیچ کمکی به پیش‌رفت «علم» بشر نکرده‌اند. در بخش‌های بعدی جستار حاضر، به این موضوع باز خواهیم گشت.

۴-۱- نوشتار زنانه و دیگری: به‌رسمیت‌شناختن یا انکار؟

حتی با نگاهی گذرا به جستار «خنده مدوسا»^۲ی سیکسو، درمی‌یابیم که نظریه نوشتار زنانه به‌هیچ‌رو استقلال جنسی یا هم‌جنس‌خواهی زنانه را تبلیغ نمی‌کند، به ازدواج و نهاد خانواده و عمل تولیدمثل نگرش منفی یا مثبتی ابراز نمی‌کند، و بیان تجربه‌ها، احساس‌ها، و جهان‌بینی زنان را یگانه رکن اساسی نوشتار نمی‌داند. مراجعه‌نکردن یا دست‌رسی‌نداشتن به این جستار و آثار دیگر سیکسو به خوانش‌هایی مغالطه‌آمیز و سطحی از آرای این متفکر منجر شده‌است. یکی از واژه‌های پربسامد در «خنده مدوسا» واژه «دیگری»^۲ است که بالغ بر چهل بار به‌کار رفته‌است، آن هم به معنای تخصصی این کلمه در فلسفه، روان‌کاوی،

1. Martin Heidegger

2. l'autrui / the other

نظریه پسااستعمار، تفکر فمینیستی، کوئیرپژوهی، و معلولیت‌پژوهی^۱. از این منظر، دیگری سوژه‌ای است در برابر خود، و هویت خود فقط در تقابل با هویت متفاوت دیگری است که معنا می‌یابد. البته سیکسو نیز، مانند سایر متفکران، عاری از خطا و بری از جهت‌گیری‌های ایدئولوژیک نیست. او نیز گاه با بیانی تند و گزنده به ورطه ذات‌باوری و بازتولید پیش‌فرض‌های گفتمان‌های مردسالارانه و سلطه‌جو فرومی‌افتد. تأکید اغراق‌آمیز او بر تفاوت التذاذ جنسی مردان با التذاذ جنسی زنان، که آن را حاصل تفاوت زیستی (= بیولوژیک) و ساختاری اندام جنسی مردانه و زنانه می‌پندارد (Cixous, 1976: 889)، نمونه بارزی از برداشت‌های ذات‌باورانه و دوگانه‌انگارانه اوست. با این‌همه، صرف‌نظر از این موارد اندک، «خنده مدوسا» را می‌توان متنی در ستایش دیگری و به‌حاشیه‌راندگان تلقی کرد، زیرا سیکسو در این متن بارها و بارها بین زنان، اعضای طبقه کارگر، قربانیان استعمارگری و تبعیض نژادی، حیوان‌ها، و دگرباشان جنسی^۲ همانندی می‌بیند و نوشتار زنانه را نه منحصرأً مختص زنان، بلکه رسانه تمام هویت‌هایی می‌داند که، خواه مذکر و خواه مؤنث، در ساختار قدرت حاکم به حاشیه رانده شده‌اند. به‌عبارت‌دیگر، نوشتار زنانه مؤید دیگری است، نه نافی آن: «نوشتار زنانه در برابر تمام تلقی‌های سیاه‌وسفید از حقیقت می‌ایستد [...]؛ به هیچ مختصات فرهنگی و جنسیتی خاصی تن نداده، فراتر از مرزها پیش می‌رود و همین امر سبب می‌شود رهایی‌بخش و نوید چیزی دیگر باشد» (برادران، ۱۳۹۴: ۱۳). در نتیجه اطلاق صفت‌هایی چون «مردستیزی»^۳، «مردبیزاری»^۴، «تبعیض جنسی معکوس»^۵، و «ضداخلاق» «ضداخلاق» به سیکسو و نظریه او درباره نوشتار چیزی جز فرافکنی و مصادره‌به‌مطلوب نخواهد بود.

درک تفاوت «جنس» و «جنسیت» یکی دیگر از مقدمات درک آثار فمینیست‌های پسااستارنگری چون سیکسو است، که طاهری (۱۳۸۸) و بسیاری از پژوهندگان دیگر، چنانکه باید، به آن توجه نکرده‌اند. «جنس» هر فرد با اندام جنسی او معین می‌شود (Jackson, 1998: 131). البته، اکنون، با پژوهش‌ها و روشن‌گری‌های فرهنگی-اجتماعی صورت‌گرفته، دیگر مفهوم جنس به تقابل دوجزئی مذکر و مؤنث محدود نمی‌شود و

1. disability studies
2. the LGBT community
3. female chauvinism
4. misandry
5. reverse sexism

برای مثال، اکنون هویت و حقوق افراد تراجنسی / تراجنسیتی^۱ در بسیاری از جوامع غربی و حتی شرقی، از جمله ایران، تا حد زیادی به رسمیت شناخته شده است. در مقابل «جنسیت» برساخته ایدئولوژی‌ها و گفتمان‌های غالب جامعه یا فرهنگ است (Ibid: 131)، یعنی جنسیت افراد با تلاقی مفروضات و قراردادهای فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایجاد می‌شود، سیال و متغیر است و با چرخش‌های گفتمانی و ایدئولوژیک ممکن است بازتعریف شود. به سخن دیگر «زنانگی» و «مردانگی»، به منزله نمودهای جنسیت اشخاص، مفهومی ثابت و جهان‌شمول نیستند و آنچه، برای مثال، در دوران سلطنت قاجار مردانه محسوب می‌شد شاید در عصر حاضر واجد چنین خصوصیتی نباشد. در واقع برآیند نیازها و توقع‌های جامعه است که تصورات ما درباره مردانگی و زنانگی را شکل می‌دهد. در نتیجه حتی در عصر حاضر هم زنانگی و مردانگی در اروپا یا امریکا لزوماً با زنانگی و مردانگی در ایران یا ژاپن یکسان نیست. برکت، این نکته را به این صورت شرح می‌دهد: «گفتمان جنسی پیوستار آبی است که مذکر / مؤنث در مسیر آن حرکت می‌کند و در نتیجه می‌توان مذکر تر یا مؤنث تر بود»، و این بدان معناست که «جنسیت ویژگی هویتی است و مانند همه ویژگی‌های هویتی دیگر دستخوش تغییر است» (۱۳۹۶: ۲۵). شاید مختصرترین و مشهورترین تعریف درباره تفاوت جنس و جنسیت را سیمون دو بووار^۳ به دست داده باشد: «زن‌ها زن به دنیا نمی‌آیند، بلکه زن می‌شوند» (de Beauvoir, 1956: 273).

در زبان انگلیسی به این تفاوت با صفت‌های "male" / "female" و "masculine" / "feminine" اشاره می‌شود. دسته نخست به معنای «مذکر» / «مؤنث» یا «ترینه» / «مادینه» و ناظر به تفاوت‌های جنسی و جسمانی و زیستی است؛ دسته دوم، که در فارسی می‌توان از آن به «مردانه» / «زنانه» تعبیر کرد، به جنسیت متمایز، رفتار، و هویت اجتماعی افراد دلالت می‌کند. پس آنچه سیکسو «نوشتار زنانه» می‌نامد به هیچ وجه به زنان یا جنس مؤنث منحصر نمی‌شود. دقیقاً به همین دلیل است که سیکسو عامدانه و هشیارانه هنگام معرفی نمونه‌های بارز نوشتار مورد نظرش از نویسندگان مذکری چون لارنس استرن^۴، آرتور رمبو^۵، فرانتس

1. transsexual / transgender
2. continuum
3. Simone de Beauvoir
4. Laurence Sterne
5. Arthur Rimbaud

کافکا^۱، هاینریش فون کلايست^۲، جیمز جویس^۳، ژان ژونه^۴، اینگبورک باخمان^۵، توماس برنهارت^۶، و آسیپ ماندلشتام^۷ نام می‌برد (Cixous, 1976: 879 & 884) و سیکسو، ۱۳۹۸: ۹، ۷۹، ۱۲۳، و ۱۳۰) و با این کار نشان می‌دهد که نظریه او با الگوهای جنس‌محور برای تفکیک زن و مرد و تشدید قطبی‌سازی^۸‌های رایج در گفتمان‌های تبعیض‌آمیز، تمامیت‌خواه، و انحصارطلب – مانند مردسالاری – فاصله زیادی دارد. جالب آنکه سیکسو به مسأله جنس نویسنده آرمانی این‌گونه پاسخ می‌دهد: «مؤلف انسانی است که می‌نویسد» (سیکسو، ۱۳۹۸: ۱۶۲؛ تأکید از ما).

در مقدمه جستار حاضر اشاره کردیم که پژوهشگرانی مانند فتوحی که با استفاده از یافته‌های زبان‌شناسان به بررسی ویژگی‌های زنانه‌نویسی پرداخته‌اند به مسأله تمایز کارکردی (و نه لزوماً ذاتی) زبان روزمره با زبان آفرینش متون ادبی توجهی نشان نداده‌اند. به نظر می‌رسد فرض این دست پژوهش‌ها آن باشد که میان کاربرد زبان در موقعیت‌های زندگی روزمره و کاربرد زبان در فرایند خلق آثار ادبی تفاوتی نیست و، در نتیجه، همان ویژگی‌هایی که در گفتار روزمره «زنانه» وجود دارند در نوشته‌های ادبی «زنانه» نیز مشاهده خواهند شد. فتوحی، با همان نگرش، ویژگی‌های زیر را به زبان زنانه نسبت می‌دهد: ۱- تعبیرهای زنانه، از جمله دشنام‌ها و نفرین‌هایی مانند «ورپریده»، «ذلیل‌مرده»، و «جوون‌مرگ شی»؛ ۲- کاربرد بیشتر جمله‌های ساده، جمله‌های هم‌پایه، و جمله‌های مقطع، توأم با جزئی‌نگری و ریزبینی؛ ۳- بسامد بیشتر جمله‌ها و عبارت‌های عاطفی و تعجبی؛ ۴- غلبه کنایه و تعریض؛ ۵- استعاره‌های زنانه [؟]؛ ۶- رعایت ادب و کاربرد کمتر خشونت کلامی؛ و ۷- استفاده بیشتر از گفت‌کنش‌های نفرین و دعا (۱۳۹۱: ۴۰۴-۴۱۲). فتوحی، در وهله بعد، موارد زیر را خصوصیت‌های غالب داستان‌نویسی زنانه برمی‌شمارد: ۱- ساده‌نویسی، ۲- جزئی‌نگری، ۳- انتخاب فضاهای داستانی محدود مانند محیط خانه و زندگی زناشویی، و ۴- رؤیانگاری (همان: ۴۱۴-۴۱۸). اما، همان‌گونه که دبورا کامرون توضیح می‌دهد، در نظریه‌های پس‌اساختارنگرانه امثال سیکسو، ایریگاره، و کریستوا، زبان به مفهومی استعاره‌ای به‌کار

1. Franz Kafka
2. Heinrich von Kleist
3. James Joyce
4. Jean Genet
5. Ingeborg Bachmann
6. Thomas Bernhard
7. Osip Mandelstam
8. polarization

گرفته شده‌است و مراد از آن صرفاً زبان کلامی مورد استفاده در ارتباطات روزمره نیست (Cameron, 1998: 147). در واقع گفتار زنان در ارتباطات اجتماعی محصول قراردادهای ایجاد شده با نظام‌های ارزشی غالب جامعه است که متفکران فمینیست آنها را عموماً مردسالارانه می‌پندارند، حال آنکه سبک یا زبان نوشتار ادبی زنانه تلاشی آگاهانه است برای آشکار کردن و نقد منطق مردسالارانه نهان در پس آن قراردادهای فرهنگی یا نظام‌های ارزشی و به تبع آن، زنانه‌نویسی خود را به ساختارها و عناصر زبان کلامی روزمره محدود نمی‌کند. جالب آنکه فتوحی به این نکته واقف است که نوشتار زنانه به آثار نویسندگان مؤنث منحصر نمی‌شود: «برخی مردانِ نویسنده به گونه‌ای روان زنانه [کذا] و حالات و رفتار آنها را به تصویر کشیده‌اند که کمتر در نویسندگان زن سراغ داریم. مردان بسیار بهتر از زنان درباره آنها نوشته‌اند. پس زنانه‌نویسی صرفاً کار زنان نیست. شاید اصرار بر اختصاص زنانه‌نویسی به جنس زن تحت تأثیر ایدئولوژی فمینیسم باشد که می‌کوشد زن را رقیب مرد و قطب مخالف او قلمداد کند» (۱۳۹۱: ۴۰۳-۴۰۴). با این همه قطعه نقل شده از او شامل گزاره‌هایی مبهم است که فتوحی نه مأخذ آنها را معین کرده و نه توضیحی درباره آنها به دست داده: «روان زنانه» دقیقاً چیست و چه مختصاتی دارد؟ مردان چگونه توانسته‌اند بهتر از زنان از آگاهی زنانه برخوردار شوند؟ بر چه اساسی ادعا شده‌است که مردان بسیار بهتر از زنان درباره زنان نوشته‌اند؟ ایدئولوژی فمینیستی [؟] دقیقاً به چه نحوی به زنانه‌نویسی اصرار کرده‌است؟ بر چه مبنایی هدف و حاصل کار فمینیست‌های پاسا ساختارنگری چون سیکسو رقابت با مردان و تثبیت تقابل دوجزئی مرد/زن بوده‌است؟ اینها پرسش‌هایی‌اند که در گزارش فتوحی مفروض تلقی شده و بدون شرح باقی مانده‌اند. توصیف‌هایی اینچنین، در نهایت، کلیشه‌های اجتماعی-فرهنگی و تصورهای قالبی رایج درباره زنانگی را تثبیت و ترویج می‌کنند و به این ترتیب نوشتار زنانه را به فهرستی از ویژگی‌های زبانی و ساختاری فرومی‌کاهند -همان ویژگی‌هایی که نوشتار زنانه در پی ساخت گشایی آنهاست-.

نکته مهم درباره نظریه «نوشتار زنانه» سیکسو این است که در تعبیر «نوشتار زنانه»^۱ صفت «زنانه»^۲ فقط شامل جنس مؤنث نمی‌شود: این عبارت در واقع استعاره‌ای است همه‌شمول که مستعارمنه آن در زمینه‌ای فراتر از دسته‌بندی‌های جنسی مذکر و مؤنث معنا می‌یابد. از همین‌رو از دیدگاه سیکسو مردان نیز می‌توانند زنانه بنویسند، منوط به اینکه با

1 . écriture féminine
2 . féminine

مقاومت آگاهانه و فعالانه در برابر هنجارهای طبیعی‌ساز جامعه خود را از یوغ شبکه قراردادهای ساحت نمادین رها کنند. در مقاله «خنده مدوسا»، بارها بر وجه استعاری زنانگی نوشتار یا زنانه‌نویسی تأکید می‌شود. سیکسو زنان را به «افریقا» تشبیه می‌کند و می‌گوید زنان «سیاه‌پوست» اند (Cixous, 1976: 877). او همچنین به نقل از فمینیست‌های امریکایی، همه زنان را به شکل استعاری «همجنس‌گرا» می‌خواند (Ibid: 882) و صریحاً اظهار می‌دارد که «مادربودن»، موضوع مورد علاقه‌اش، نیز نوعی استعاره است (Ibid: 881). سیکسو علاوه بر اینها هنگام بحث درباره فرآیند خلق آثار ادبی، به نقل از مارینا تسوتایوا^۱، بانوی شاعر روس، با استفاده از استعاره‌ای دیگر، تمام شاعران را، که به‌زعم سیکسو نمونه‌های اعلائی زنانه‌نویسی‌اند، «یهودی» می‌خواند (سیکسو، ۱۳۹۸: ۱۴۵). همان‌گونه که موارد فوق به‌وضوح نشان می‌دهند، زنانگی و مردانگی از دید سیکسو مفهومی سیال‌اند و عنصر جنس به‌تنهایی نمی‌تواند زنانگی و مردانگی را تعیین کند. سیکسو تمایزهای جنسیتی را افسانه و دروغ می‌پندارد و در مقام انکار آنها می‌گوید: گاه «زنی را عاشق‌ایم که از درون [...] مرد است»، و گاه «با مردی ازدواج می‌کنیم [...] که [در واقع ...] زن است» (همان: ۶۳). او تقابل کنونی مردان و زنان را به جدالی ناقص مانند می‌کند و هشدار می‌دهد که مهم تمایز جنسی نیست، بلکه مهم بازنمایی^۲ جنسیت در جامعه، به‌طور عام، و بازنمایی آن در نوشتار، به‌طور خاص، است. به‌عبارت‌دیگر آنچه باید بررسی شود جنسیت و چگونگی برساخته‌شدن آن است، نه مذکر و مؤنث‌بودن نویسندگان (همان: ۶۲). این نوع نگرش استعاری به مفهوم جنسیت در سایر نظریه‌های فمینیستی قرن بیستم نیز مطرح بوده‌است، و سیکسو یگانه نظریه‌پردازی نیست که با روی کرد استعاری به مسأله زنان می‌پردازد. محض نمونه، پیش از او، کریستوا «زن» را نه فقط نوعی جنس بلکه بیشتر نوعی «نگرش»^۳ معرفی کرده بود که با هنجارهای فرهنگی و زبانی در تعارض است؛ به‌همین سبب مردان نیز می‌توانند با به‌چالش کشیدن قضیب‌محوری^۴ واجد خصوصیت «زنانگی» بشوند (Jones, 1981: 249).

حال سؤال این است که «زنانگی» مدنظر سیکسو دقیقاً به چه معناست؟ از نظر او زنانگی آمیزه‌ای از درحاشیه‌بودگی^۵ (به‌معنای موردنظر ساخت‌گشایان و پساساختارنگران)،

1. Marina Tsvetaeva
2. representation
3. attitude
4. phallogentrism
5. marginality / peripherality

بدن آگاهی^۱، دیگری آگاهی^۲، عاملیت^۳، سیالیت، و مقاومت در برابر تعریف پذیری است. به سخن دیگر، زنانگی نوعی «ناحقیقت» مرکب از عناصر گوناگون و «خارج از عرصه تقسیم پذیری‌های اجتماع» است (برادران، ۱۳۹۴: ۲۴). این خاصیت، هرچند در مورد زنان آسان تر محقق می‌شود، اصلاً منحصر به زنان نیست و مردان نیز، با تغییر دیدگاه، مقاومت در برابر نظام ارزشی غالب، و استحصال دیگری آگاهی یا به رسمیت شناختن دیدگاه و ارزش‌های دیگری، می‌توانند زنانه بیندیشند، زنانه بنویسند، و زنانه زندگی کنند. سیکسو قویاً معتقد است و مکرراً در آثارش تأکید می‌کند که واژگون‌سازی صرف تقابلهای دوجزئی موجود در پس گفتمان‌ها و قراردادهای حاکم بر جامعه، و نه سرنگون‌سازی آنها، فقط موجب پایدارتر شدن ساختارهای سلطه خواهد شد، زیرا با این راهبرد تقابل زن و مرد در حکم دو قطب «ذاتاً» مخالف و ناهمگرا همچنان پابرجا خواهد بود. از این جهت برای از بین بردن نظام قدرت-طبیعت، باید با پیش‌فرض‌های ظاهراً نامتغیر و مقدس آن، مانند ذات‌باوری، «بازی کرد» تا پوچی این اقتدار (طلبی) تاریخی هویدا شود و این قبیل نظام‌های دوگانه‌انگار، قطبی‌ساز، و دیگری‌ستیز از اعتبار بیفتند (Rabine, 1988: 27-28). بنابراین برداشت طاهری (۱۳۸۸) مبنی بر اینکه فقط زنان می‌توانند زنانه بنویسند با مفهوم نوشتار زنانه، به معنای دقیق آن، کاملاً مغایرت دارد. طبق نظریه سیکسو، زنانگی «متضاد معنا»، «نافی تعین‌ها»، و «نقطه منفیت» است و عنصر جسمانی و زیستی جنس را معیار اصلی و قطعی در نظر نمی‌گیرد (برادران، ۱۳۹۴: ۲۵). از همین روست که سیکسو را در زمره متفکران رادیکال جای داده‌اند.

نکته مهم دیگری که باید به آن توجه کرد استفاده سیکسو از شخصیت اساطیری «مدوسا» در نام مقاله خود است. در اساطیر یونان، مدوسا زنی دهشتناک و مرگ‌آور است که به جای مو بر سرش مارهایی سمی روییده‌اند و هرکس به چشمان او خیره شود به سنگ تبدیل می‌شود. سر مدوسا در نهایت به دست پرسئوس^۴، پسر زئوس و یکی از پهلوانان نام‌بردار یونان باستان، از تنش جدا می‌شود. اسطوره مدوسا بر یکی از قالبی‌ترین بازنمایی‌های زنان در تاریخ هنر و ادبیات، از یونان باستان گرفته تا کنون، استوار است، یعنی

1. body consciousness
2. other consciousness
3. agency
4. Perseus

انگاره «زن شهر آشوب»^۱، زن فتانه اغواگر بدطینتی که مردان (نیک و بزرگ) را اغفال می‌کند و آنان را به فلاکت و نابودی می‌کشاند. اما مدوسای سیکسو و نظریه نوشتار زنانه هیچ شباهتی به آن شخصیت کلیشه‌ای ندارد، بلکه سیکسو آگاهانه تاریخ اساطیری مردسالار و زن‌ستیز را بازنویسی می‌کند و با آفریدن مدوسایی کاملاً متفاوت با مدوسای آثار کانونی^۲ ادبیات غرب، از ما می‌خواهد این بار با چشمانی شسته، نگاهی نو، و بدون ترس و تعصب به او بنگریم: «برای دیدن مدوسا، فقط کافی است به او خیره شویم. او مرگ‌آور نیست. او زیباست و دارد می‌خندد» (Cixous, 1976: 885).

۴-۲- نوشتار زنانه: نظریه‌ای غیر علمی و بدون پشتوانه نظری؟

پیشتر به انتقادهای طاهری از «غیر علمی» بودن و «مبهم» بودن نظریه نوشتار زنانه اشاره کردیم. نکته حائز اهمیت این است که ابهام متنی نوشتار زنانه کاملاً عامدانه و از پیش طراحی شده است. به بیان دیگر، سیکسو تعیین‌ناپذیری و گسستگی را بخش جدایی‌ناپذیر نوشتار زنانه می‌داند. اگر جز این بود، این نوع نوشتار هیچ تفاوتی با نظریه‌ها و جنبش‌های پیشین نمی‌داشت. همان‌گونه که قبلاً توضیح دادیم، پرسشی که با خواندن بحث طاهری به ذهن ما متبادر می‌شود این است که اصولاً چرا نظریه‌های ادبیات، از جمله نظریه نوشتار (زنانه)، را «باید» با منطق گزاره‌های علمی و اصل «مطابقت» با واقعیت‌های بیرونی تجربی ارزیابی کرد. واضح است که سیکسو هیچگاه ویژگی‌های نوشتار زنانه را به صورت مشخص و نظام‌مند دسته‌بندی و فهرست نمی‌کند، زیرا از نظر او چنین کاری اساساً ناممکن است. یکی از ارکان اصلی نوشتار زنانه در نظریه سیکسو ناخودآگاه نویسنده است و، از آنجا که ناخودآگاه -مانند بدن و میل جنسی زنان- به تمامی توصیف‌شدنی و بازنمایی‌پذیر نیست، عرضه نظریه‌ای مدون، معین، و رئالیستی به شکل فهرستی مشخص از ویژگی‌های آن نه فقط دشوار بلکه ناممکن است.

سیکسو، که نوشتار زنانه را به طور استعاری بر پایه میل جنسی زنان بنیان نهاده است، هم نوشتار زنانه را نامتناهی و تعیین‌ناپذیر می‌داند و هم میل جنسی زنان را. او خود اذعان می‌کند که نوشتار زنانه ناتمام و بازنمایی‌ناپذیر است، همانطور که مفهوم‌هایی چون خداوند، روح، و ناخودآگاه قابل توصیف نیستند: «این عمل [= نوشتن] را نمی‌توان در قالب نظریه محدود کرد، در چهارچوب قرار داد، یا برای آن دستورعمل تعریف کرد» (Cixous, 1976: 882-883). جونز

1. femme fatale
2. canonic

این تعیین‌ناپذیری و معناگریزی را با مفهوم «دیفرانس»^۱ در اندیشه دریدا مرتبط می‌داند (Jones, 1981: 248). کامران برادران (۱۳۹۴) نیز، برخلاف طاهری، نه فقط این بی‌ساختاری را نقص غیرقابل‌اغماض نوشتار زنانه به‌شمار نمی‌آورد، بلکه معتقد است که قدرت و تأثیرگذاری زنانه‌نویسی معلول همین پویایی است (۱۳۸۸: ۲۱-۲۲). نوشتار زنانه، از دید سیکسو، تجسم «میل به واسازی [= ساخت‌گشایی] زبان» است، «در هر دو سطح ساختار و واژگان نوعی پیشنهاد است»، و «بیش از آنکه واقعیت زبانی مشخصی باشد بیان نوعی آرزوست» (برکت، ۱۳۹۶: ۲۹). به‌این ترتیب، همان‌گونه که پیشتر اشاره شد، مصداق‌های زنانگی و مردانگی در زبان، در حکم زیرمجموعه‌ای از گفتمان غالب، پیوسته در حال صیروت‌اند؛ به‌همین علت قاعدتاً نمی‌باید از سیکسو توقع داشت که الگویی قطعی و معین از نوشتار زنانه به‌دست دهد، چه چنان الگویی با اصول تفکر نقادانه او منافات خواهد داشت.

طاهری استفاده از صفت‌های «مردانه» و «زنانه» در توصیف زبان را از اساس نادرست می‌داند، حال‌آنکه اکنون کمتر پژوهش‌گری را می‌توان یافت که زبان را پدیده‌ای صرفاً انتزاعی در نظر بگیرد. ظهور روی‌کردهایی مانند زبان‌شناسی نقش‌نگر، کاربردشناسی زبان^۲، گفتمان‌کاوی^۳، گفتمان‌کاوی انتقادی^۴، زبان‌جامعه‌شناسی، زبان-انسان‌شناسی^۵، زبان-قوم‌شناسی^۶، زبان-بوم‌شناسی^۷، و زبان‌شناسی شناختی در چند دهه اخیر خود گواه آن است که زبان، مانند پدیده‌های دیگر زندگی اجتماعی بشر، در تعامل با متغیرهای مؤثری چون ملیت، نژاد، قومیت، مذهب، طبقه اجتماعی، جنس، جنسیت، سن، شغل، تحصیلات، زیست‌بوم، بدن، و جز آن شکل می‌گیرد (نک. سراج، ۱۳۹۴: ۱۲-۱۴). پس می‌توان چنین استدلال کرد که زبان در دادوستد مدام افراد جامعه با دیگر کردارهای گفتمانی به وجود می‌آید و در نتیجه خنثی، بی‌طرفانه، و فراجنسیتی نیست: «زبان فقط بازتاب واقعیت اجتماعی نبوده، بلکه چنین واقعیتی را ارزیابی و اصلاح و نوسازی نیز می‌نماید» (همان: ۲۶). به‌علاوه تأکید طاهری بر دقت و عمومیت در حکم شاخص‌های لازم برای مقبول‌افتادن نظریه‌هایی از قبیل نوشتار زنانه بیشتر به اصول علم نیوتونی می‌ماند تا نقد ادبیات. بدیهی است که در سده بیستم با شکل‌گیری نظریه‌های انتقادی، از جمله فمینیسم، در مفهوم‌های

1. différence
2. pragmatics
3. discourse analysis
4. critical discourse analysis (CDA)
5. anthropolinguistics
6. ethnolinguistics
7. ecolinguistics

مورد مناقشه‌ای چون طبیعت، عقل جهان‌شمول، و علم‌محوری محض — که مبانی گفتمان روشن‌گری و مدرنیته بودند — تردید شد، زیرا این مفهومیها ابزارهای نظام قدرت تلقی شدند که تحت لوای استدلال‌های عینی، علمی، و بی‌طرفانه سلطه‌جویی ایدئولوژی‌های غالب و تبعیض علیه اقلیت‌های به‌حاشیه‌رانده، مانند زنان، را توجیه می‌کنند.

۴-۳- نوشتار زنانه، باردارشدن، و مادربودن

یکی دیگر از ایرادهای وارد به روی‌کرد طاهری و بسیاری دیگر از منتقدان نظریه نوشتار زنانه سیکسو این است که در این انتقادهای نوشتار زنانه ضد نهادهای ازدواج، خانواده، و تولیدمثل انگاشته می‌شود. مرتبط دانستن یک شیوه پیش‌نهاده نوشتار با تزلزل خانواده و نهادهای این‌چنینی خود شاید عجیب و دور از ذهن باشد؛ اما، مهمتر آن است که نه فقط نظریه سیکسو فاقد چنین جنبه‌ای است، بلکه اصولاً نقطه مقابل آن است. سیکسو در «خنده مدوسا» به کرات باردارشدن و مادربودن را وجوه ممیز زنان از مردان، محملی برای بدن‌آگاهی، و موقعیتی برای ظهور نوشتار زنانه معرفی می‌کند. با ظهور جنبش‌های فمینیستی در قرن بیستم، باردارشدن و، متعاقباً، مادربودن زنان به یکی از جدی‌ترین مباحث محفل‌های طرف‌داران حقوق زنان تبدیل شدند. فمینیست‌های رادیکال معتقدند که جامعه مردسالار قابلیت زادآوری زنان را نه موهبتی زیستی بلکه وظیفه‌ای ذاتی و واجب می‌پندارد که وجود و هویت اجتماعی زنان بدون تحقق آن ناقص خواهد بود. از این‌رو این نحله فمینیستی باردارشدن و مادربودن را نمادهای قضاوت ارزش‌گذارانه و زن‌ستیزانه جامعه درباره زنان در نظر می‌گیرد و با تردید در آنها، تأکید می‌کند که تن‌دادن زنان به آنها صرفاً باعث استقرار بیشتر کلیشه‌های جنسیتی و تقویت تقابل‌های متصلب و تبعیض‌آمیز جامعه می‌شود (تانگ، ۱۳۹۸: ۱۱۹-۱۲۹). درمقابل سیکسو انکار همه‌جانبه باردارشدن و مادربودن زنان را روا نمی‌دارد و در مقام فمینیستی پیشرو، عدالت‌خواه، و برابری‌طلب، به بازتعریف کردن آنها می‌پردازد. به‌زعم او باردارشدن و مادربودن هنگامی پذیرفتنی و ارزشمندند که حاصل انتخاب فعالانه زنان باشند نه نتیجه فشارها و توقع‌های جامعه. اگر زنی به هر دلیلی تمایلی به مادربودن نداشته باشد، به‌هیچ‌روی نمی‌توان این تصمیم را نشانه فقدان، نقص، یا ضعف او قلمداد کرد (Cixous, 1976: 891).

اما گولدمن^۱، نویسنده و فعال آنارشیستِ حقوق زنان در نیمه نخست سده بیستم، ازدواج را مؤید اقتدار حکومتی-سیاسی مردسالارانه در جامعه می‌داند (Hemmings, 2014: 45-47)، و بر آن است که تن‌دادن زنان به این نهاد اجتماعی نوعی روسپی‌گری در اثر نیازهای اقتصادی است: «آنها با ازدواج امنیت مالی را به بهای استقلال خود می‌خرند و زیر بار نوعی اقتدار حکومتی در خانه می‌روند» (پاک‌نیا و مردیها، ۱۳۹۶: ۸۸)؛ به بیان دیگر از دیدگاه امثال گولدمن، ازدواج برای زنان جز وابستگی جنسی و اقتصادی هیچ حاصلی ندارد. دو بووار نیز استعداد مادرشدن زنان را مصیبت ذاتی آنان تلقی می‌کند که نقش بزرگی در سلب عاملیت از زنان و تبدیل آنان از سوژه به ابژه ایفا کرده‌است: «بدن زن به‌طورذاتی انرژی فعالیت‌های سازنده برای شخص خود او را می‌گیرد، چون آبستنی، زایمان، و شیردادن بچه همگی توان زن را می‌فرساید و هویت از خودبیگانه و برای دیگری او را تعیین می‌کند. مرد چنین وضعیتی ندارد، چون برای خود و آزاد است» (همان: ۱۱۰). دو بووار نیز، مانند گولدمن، ازدواج را به روسپی‌گری تشبیه می‌کند و معتقد است که این دو فقط از آن جهت متفاوت‌اند که روسپی‌گری با نرخ و مدت قرارداد بین دو طرف محدودتر می‌شود (همان: ۱۱۸).

باین‌همه باردارشدن زنان از نظر سیکسو اهمیت فراوانی دارد، زیرا باعث می‌شود که زن آگاهی بی‌مانند و بی‌سابقه‌ای به بدن و میل جنسی خود پیدا کند. برخلاف بسیاری از فمینیست‌های رادیکال دیگر، سیکسو لذت‌بردن از بارداری را حق زنان می‌داند و هشدار می‌دهد که نباید انگاره «زن باردار» را به نوعی تابو تبدیل کرد. به اعتقاد سیکسو، میل به نوشتن مانند میل به زادآوری و «شکم برآمده» است (Cixous, 1976: 891). او، با برداشتی استعاره‌ای، توانایی زنان به مادرشدن را می‌ستاید: «نیروی که دیگری را تولید می‌کند/ دیگری آن را تولید می‌کند همواره در زن باقی می‌ماند» (ibid: 881). به‌عبارت‌دیگر او زن را نه‌تنها محملی برای تحقق خود، بلکه «جایگاه دیگری» می‌انگارد، یعنی جایگاه فرزند یا مرد. باین‌وصف چگونه می‌توان سیکسو را متهم کرد که قصد دارد تولیدمثل را براندازد و جامعه‌ای تک‌جنسی ایجاد کند، حال آنکه اساساً باردارشدن و مادربودن بدون وجود و همکاری جنس مذکر محال است؟ افزون‌براین سیکسو به‌صراحت اظهار می‌دارد که زندگی بخشی مادرانه، التذاذ جنسی، و عشق‌ورزی با تعامل نزدیک هر دو جنس مذکر و مؤنث ممکن‌اند: «آیا آشکار نیست که آلت رجولیت همواره در متن‌های من وجود دارد؟ که من به آن جایگاه و جاذبه می‌دهم؟ [...] من همه را می‌خواهم. من همه خودم را به همراه همه مرد می‌خواهم. چرا

1. Emma Goldman

خودم را از بخشی از ما محروم کنم؟ من همه ما را می‌خواهم» (ibid: 891)؛ تأکید از ما). سیکسو، در ادامه، تأکید می‌کند که برخلاف روان‌کاوی فروید و پی‌روان او، میل زن به آلت رجولیت را نمی‌توان به پای حسادت زنانه و میل به جبران فقدان گذاشت؛ این میل معلول دیگری خواهی و دیگری‌پذیری است، و این شالوده‌نوشتار زنانه است: «من آلت رجولیت را نمی‌خواهم که با آن بدنم را بیارایم، بلکه من دیگری را به خاطر دیگری تمنا می‌کنم، تمام‌وکمال، مذکر یا مؤنث، زیرا زیستن یعنی خواستن هرآنچه هست، هرآنچه می‌زید» (ibid: 891).

البته، باید به این نکته اشاره کرد که مادر بودن در نظر سیکسو جایگاهی همیشه متعالی، خدشه‌ناپذیر، یا مطلوب نیست. در نظر او، توانایی مادر شدن، میل به مادر شدن، و تحقق مادر شدن بدون (بدن) آگاهی، عاملیت، و مقاومت فعالانه در برابر برساخته‌های گفتمان‌های زن‌ستیز مردسالار ارزشی ندارند. سیکسو به این واقف است که خانواده و به‌ویژه مادران نقشی اساسی در اجتماعی‌شدن^۱ کودکان - در واقع انفعال کودکان و درونی‌سازیِ هنجارهای نظام سلطه در آنان - ایفا می‌کنند (ibid: 890). همچنین، در طول تاریخ، همواره زنان فراوانی بوده‌اند که آگاهانه یا ناآگاهانه باعث تداوم گفتمان‌های زن‌ستیز و کلیشه‌های جنسیتی شده‌اند - نگرشی که نظریه‌پردازان فمینیسم از آن به «خصومت افقی» یا «زنان علیه زنان» تعبیر می‌کنند (White & Langer, 1999: 537-538).

از این گذشته سیکسو ادعان دارد که در طول سده‌های پیشین، از حیث پرداختن به حقوق زنان و بی‌عدالتی‌های رایج در ساختار سلسله‌مراتبی قدرت، بیشتر نویسندگان زن تفاوت‌چندانی با نویسندگان مرد نداشته‌اند و در آثار آنان کلیشه‌های جنسیتی به‌وفور بازتولید شده‌اند؛ به همین دلیل است که سیکسو در «خنده مدوسا» دو بار اصطلاح «مادران قضیبی»^۲ را به کار می‌برد (Cixous, 1976: 889 & 892). مراد او آن دسته از مادرانی است که کمر به خدمت به قضیب، نماد قدرت مردان و فقدان زنان، بسته‌اند. این نگرش ناذات‌باورانه بار دیگر به یاد ما می‌آورد که از دید سیکسو، جنس (= مؤنث بودن) لزوماً به تغییر ساختار قدرت و ظهور نوشتار زنانه منجر نخواهد شد، بلکه تعامل زنان و مردان با محور زنانگی است که اصلاح ساختار موجود را رقم می‌زند.

1. socialization
2. phallic mother

به باور سیکسو، فقط زنان نیستند که قربانی قضیب‌محوری شده‌اند، بلکه مردان نیز در اثر تماس مداوم با این گفتمان تمامیت‌خواه به نوعی وسواس بیماری‌گونه^۱ دچار می‌شوند. از آنجاکه مفهوم مردانگی صرفاً حول محور قضیب شکل می‌گیرد، میل جنسی مردان تقلیل‌دهنده و محدود(کننده) است و، در نتیجه، آنان را از انتفاع کامل از امکانات لذت جنسی محروم می‌کند. البته نباید از این موضوع غافل شویم که سیکسو راهبرد خود علیه گفتمان غالب را «از بین بردن مادرسالاری و پدرسالاری^۲» می‌داند (Ibid: 890). دو نکته بسیار مهم در معادل انگلیسی این عبارت وجود دارد: نخست اینکه واژه مربوط به مادرسالاری ابتدا ذکر می‌شود، و این بدان معناست که سیکسو در اقدامی نمادین از بین بردن زن‌سالاری را مقدم می‌داند؛ دوم اینکه سیکسو با ادغام دو واژه “maternal” / «(مربوط) به مادر(ی)» و “paternal” / «(مربوط) به پدر(ی)» و استفاده از خط تیره بین آنها یادآور می‌شود که مواجهه و مبارزه با هر دوی این گفتمان‌های متقابل باید همزمان صورت بگیرد.

سیکسو نوشتار آرمانی مورد نظر خود را به حرف H تشبیه می‌کند، زیرا در این حرف دو ستون منفرد با پلی کوچک به هم پیوند خورده‌اند: در نظر سیکسو، H نماد ارتباط خود و دیگری است که همگرایی و گفتگوگری بین دو گفتمان ظاهراً مجزأ، زنانگی و مردانگی، را ممکن می‌کند (سیکسو، ۱۳۹۸: ۷-۹). طبق روان‌کاوی لکان، در ساحت نمادین، همواره میان خود و دیگری فاصله‌ای تعبیه می‌شود، اما در نوشتار زنانه این خلأ با تجلی سوژگی^۳ دیگری آگاه، که محصول تخطی آگاهانه از نظام قدرت-طبیعت است، از بین می‌رود. نوشتار زنانه گفتگویی میان زنان نیست؛ گفتگویی زنانه است میان زبان‌ها و گفتمان‌های متعدد.

۵- نتیجه‌گیری

در این جستار بحث کردیم که از آنجاکه متن کامل مقاله «خنده مدوسا» و سایر آثار مهم سیکسو تا کنون به فارسی ترجمه نشده‌است، بسیاری از پژوهندگان ایرانی که به متن اصلی آثار او دسترسی نداشته‌اند دچار برداشت‌هایی نادقیق، مغالطه‌آمیز، یا ایدئولوژیک از نظریه این متفکر فمینیست شده‌اند. نمونه بارز آن نوشته پرخواننده طاهری (۱۳۸۸) است که ما آن را نقد و بررسی کردیم و، در ضمن این کار، کلیشه‌های مطرح‌شده در پژوهش‌های نظری فارسی درباره نظریه نوشتار زنانه را آسیب‌شناسی کردیم و نشان دادیم که برخلاف تصورات رایج در

1. obsession

2. demater-paternalize

3. subjectivity

پژوهش‌های مورد اشاره، نوشتار زنانه نه منحصر به آثار نویسندگان مؤنث است و نه اساساً نافی ارزش‌های اخلاقی و نهادهای اجتماعی مانند ازدواج، باردارشدن، و مادربودن. باید توجه کرد که فمینیسم، مانند دیگر نحله‌ها و جنبش‌های فکری، ادبی، سیاسی، و اجتماعی، مجموعه‌ای همگن از عقیده‌های همسنگ و ثابت نیست، و برای دست‌یابی به خوانشی «علمی»، دقیق، و معتبر در مباحث انتقادی می‌باید انواع فمینیسم و تفاوت‌های آنها را در نظر گرفت. همچنین بدیهی است که جنبش‌های فمینیستی در دوره‌های گوناگون تاریخ در تعامل مداوم با گفتمان‌های غالب زمانه خود و جنبش‌های دیگر شکل گرفته‌اند؛ بنابراین نمی‌توان از سیکسو فقط به دلیل وام‌گیری از گفتمان پساساختارنگری یا پسامدرنیسم انتقاد و براین اساس در اعتبار نظریه‌های او و همعصرانش تردید کرد. تحول زبان و نوشتار پیش از هر چیز مستلزم تحول اندیشه است، و این نکته قطعاً بر سیکسو نیز پوشیده نبوده. نوشتار زنانه مد نظر او صرفاً برساخته‌ای خشک و انعطاف‌ناپذیر و به معنی ایجاد خلق الساعه شماری از عناصر زبانی خارق عادت و بدیع نیست. سیکسو آگاه است که نوشتار زنانه فقط زمانی محقق می‌شود که تمام اقشار جامعه، چه آنان که سده‌ها بر اریکه قدرت تکیه زده‌اند و چه آنان که سال‌ها از حقوق خویش محروم بوده‌اند، با بینشی منبعث از آگاهی و تبعیض‌ستیزی به موضوع زبان و نوشتار بنگرند. با توجه به اینکه زبان دیرتر از جامعه و نوشتار کندتر از گفتار دچار تغییر و تحول می‌شوند، تحقق نوشتار زنانه، در حکم مفهومی آرمانی و آرمان‌شهری^۱، نیازمند شکیبایی، رواداری^۲، و پرهیز از منازعه‌های زن‌ستیزانه و مردستیزانه معمول است. با در نظر گرفتن موارد فوق، پژوهش حاضر، با زدودن ابهام‌ها و کژفهمی‌ها رایج در پژوهش‌های نظری فارسی و برقرار کردن گفتگوی نقادانه میان محققان این حوزه، می‌تواند نقطه آغازی باشد برای شناخت صحیح نظریه نوشتار زنانه. اگر کژفهمی‌های رواج‌یافته در اثر پژوهش‌های پیشین برطرف شوند، می‌توان امیدوار بود که در آینده شاهد جستارها و رساله‌های معتبرتر و کارآمدتری در زمینه نقد و تحلیل آثار ادبی فارسی از این دیدگاه باشیم.

پی‌نوشت

۱- به‌گواه پایگاه پرتال جامع علوم انسانی، که از سال ۱۳۹۰ آغاز به کار کرده، جستار طاهری تا کنون (۱۲ بهمن ۱۳۹۹) ۱۴۵۶ بار بارگیری شده، و این نسبت به مقاله‌های دیگر این حوزه رقم چشم‌گیری است. البته، فارغ از شمارگان نسخه چاپی آن شماره مجله و تعداد خوانندگان احتمالی

1. utopian
2. tolerance

آن در این یک دهه، بسیاری از پژوهش‌گران طی این سال‌ها این مقاله را از پایگاه‌ها یا وب‌گاه‌های دیگر، از جمله وب‌گاه خود مجله، دریافت کرده‌اند. بنابراین، شمار خوانندگان مقاله طاهری، در واقع چند برابر رقم فوق است. نک. پرتال جامع علوم انسانی به آدرس:

زبان-وخنوش-تار-زنانه-واقعی-ت-ی-ا-[http://ensani.ir/fa/article?ArticleSearch\[title\]=relevance](http://ensani.ir/fa/article?ArticleSearch[title]=relevance)

منابع

- اسدی، ع. و رزمگیر، م. و شوهانی، ع. ۱۳۹۷. «بررسی کاربرد نظریه استعاره مفهومی در تعیین سبک نوشتار زنانه: مطالعه موردی چهار رمان سووشون، پرنده من، دلان بهشت، و ای کاش گل سرخ نبود». *پژوهش‌های ادبی*، ۱۵(۶۲): ۹-۳۲.
- برادران، ک. ۱۳۹۴. *نوشتار زنانه: بداهه‌گویی در مه*، تهران: روزنه.
- برکت، ب. ۱۳۹۶. «زنانگی نوشتار: دیباچه‌ای بر روش‌شناسی نسبت زبان و جنسیت». *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*، ۲(۱): ۲۳-۳۹.
- پاک‌نیا، م. و مردیها، م. ۱۳۹۶. *سیطره جنس*، تهران: نی.
- تانگ، ر. ۱۳۹۸. *نقد و نظر: درآمدی جامع بر نظریه‌های فمینیستی*. ترجمه م. نجم‌عراقی. تهران: نی.
- دلبری، ح. و میرزایی، ه. و عرب‌پور محمدآبادی، ع. ۱۳۹۶. «بررسی متغیر جنسیت با تکیه بر زبان زنانه در رمان کنیزو اثر منیرو روانی‌پور». *پژوهش‌های ادبی*، ۱۴(۵۸): ۳۱-۴۸.
- رشیدیان، ع. ۱۳۹۴. *فرهنگ پسامدرن*. تهران: نی.
- رضوی، ف. و صالحی‌نیا، م. ۱۳۹۳. «بررسی شالوده‌شکنا نه نوشتار زنانه: مقایسه سبک تاج‌السلطنه و عزیزالسلطان». *نقد ادبی*، ۷(۲۶): ۴۹-۶۶.
- رضوی، ف. و صالحی‌نیا، م. ۱۳۹۴. «سبک زبان زنانه در خاطرات تاج‌السلطنه». *ادب پژوهی*، ۳۱(۳۱): ۶۵-۹۰.
- سراج، ع. ۱۳۹۴. *گفتمان زنانه: روند تکوین گفتمان زنانه در آثار نویسندگان زن ایرانی*، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- سلدن، ر. و ویدوسون، پ. ۱۳۹۷. *راهنمای نظریه ادبی معاصر*، ترجمه ع. مخبر. تهران: بان.
- سلیمی کوچی، ا. و شفیعی، س. ۱۳۹۳. «خوانش تطبیقی دو رمان چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم و دفترچه ممنوع بر اساس نظریه مؤنث‌نگری در نوشتار زنانه». *پژوهش‌های ادبیات تطبیقی*، ۲(۲): ۵۷-۷۸.
- سیکسو، ا. ۱۳۹۸. *سه گام بر نردبان نوشتار*، ترجمه م. تیرماهی. تهران: ناهید.
- طاهری، ق. ۱۳۸۸. «زبان و نوشتار زنانه؛ واقعیت یا توهم؟». *زبان و ادب پارسی*، ۴۲(۴۲): ۸۷-۱۰۷.
- عاملی‌رضایی، م. ۱۳۹۸. «جنسیت و قدرت در گفتمان زنانه رمان‌نویسی ایران، با تکیه بر رمان‌های زنان در دو دهه ۸۰-۷۰». *نقد و نظریه ادبی*، ۴(۲): ۹۹-۱۲۴.
- غفاری، م. ۱۳۹۶. «بررسی تطبیقی دو رویکرد تحلیلی و اروپایی در فلسفه ادبیات، با دفاعیه‌ای از فلسفه تحلیلی ادبیات». *نقد ادبی*، ۱۰(۳۸): ۲۰-۴۰.

- فتوحی، م. ۱۳۹۱. سبک‌شناسی: نظریه‌ها، روی‌کردها، و روش‌ها، تهران: سخن.
- قاسم‌زاده، ع. و علی‌اکبری، ف. ۱۳۹۵. «مؤلفه‌های نوشتار زنانه در رمان سرخی توازن من». *زبان و ادبیات فارسی*، ۲۴(۸۰): ۱۸۱-۲۰۵.
- قربانپور، ح. و اشکبوس ویشکایی، ر. ۱۳۹۵. «بررسی ویژگی‌های نوشتار زنانه در دو رمان بامداد خممار و چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم». *پژوهش‌های ادبی و بلاغی*، ۴(۱۵): ۷۱-۹۴.
- کاشی‌زاده، م. و فرزاد، ع. و طهماسبی، ف. ۱۳۹۹. «تحلیل گفتمان زنانه در رمان کولی کنار آتش اثر منیرو روانی‌پور با رویکرد گفتمندی میخائیل باختین». *زبان و ادب فارسی (دانشگاه آزاد واحد سنندج)*، ۱۲(۴۳): ۱۲۹-۱۵۶.
- کریچلی، سایمون. ۱۳۹۸. *فلسفه قاره‌ای*، ترجمه خ. دیهیمی. تهران: ماهی.
- نیک‌منش، م. و برجی‌خانی، م. ۱۳۹۲. «تجلی نوشتار زنانه در کتاب د». *زبان پژوهی*، ۴(۸): ۲۲۹-۲۵۳.
- Cameron, D. 1998. "Feminist Linguistic Theories". In *Contemporary Feminist Theories*, S. Jackson and J. Jones (Eds.) Edinburgh Univ: Edinburgh. 147-161.
- Cixous, H. 1976. "The laugh of the Medusa". Trans. K. Cohen and P. Cohen. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 1 (4): 875-93.
- de Beauvoir, S. 1956. *The Second Sex*, Trans. and Ed. H. M. Parshley. London: Jonathan Cape.
- de Saussure, F. 1964. *Course in General Linguistics*, Ed. C. Bally & A. Sechehaye. & A. Reidlinger. Trans. W. Baskin. London: Peter Owen.
- Hemmings, C. 2014. "Sexual freedom and the promise of revolution: Emma Goldman's passion". *Feminist Review*, (106): 43-59.
- Jackson, S. 1998. "Theorising gender and sexuality". In *Contemporary Feminist Theories*, S. Jackson and J. Jones (Eds.). Edinburgh Univ: Edinburgh. 131-149.
- Jones, A. R. 1981. "Writing the body: toward an understanding of l'écriture feminine". *Feminist Studies*, 7(2): 247-63.
- Leech, G. N. 1991. *A Linguistic Guide to English Poetry*, London: Longman.
- Rabine, L. W. 1988. "Écriture féminine as metaphor". *Cultural Critique*, (8): 19-44.
- White, J. B. and Langer, E. J. 1999. "Horizontal hostility: relations between similar minority groups". *Journal of Social Issues*, 55(3): 537-559.

روش استناد به این مقاله:

نوروزی روشناوند، ف. و غفاری، م. ۱۴۰۰. «نظریه «نوشتار زنانه» الین سیکسو، از توهم تا واقعیت: آسیب‌شناسی دریافت نوشتار زنانه در برخی پژوهش‌های نظری فارسی». *نقد و نظریه ادبی*، ۱۲(۲): ۲۶۳-۲۹۳.

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Naqd va Nazaryeh Adabi (Literary Theory and Criticism)*

This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

